

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Cluverii[i] Italia Antiqua

Opus post omnium curas elaboratissimum ; tabulis geographicis ære expressis illustratum ...

Philippi Cluverii[i] Italiae Antiquae. Tomus ...

Clüver, Philipp

Lvgdvni Batavorvm, 1624

Cap. VII. De Volscorum nomine, genere ac finibus: item de opidis eorum, cæterisque locis maritimis & fluminibus tum de insulis ante litus eorum sitis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14124

CAP. VII.

De VOLSCORVM nomine, genere, ac finibus: item de
opidis eorum ceterisque locis maritimis & fluminibus.
tum de insulis ante litus eorum sitis.

- 30 **H**ernicis continuabantur ab austro VOLSCI: gens magna, potens, atque belli-
cosa. Græcis auctoribus dicuntur, Scylaci Ὀλοκῶν, Dionysio atque Diodoro
οὐλοῦχοι, Straboni & aliis post eum οὐλοκῶν. Genus eorum nusquam adnotatum
reperi. nec signa hæcenus dispicere potui, quibus ad aliquam Italicarum gentium
referti queant. Peculiarem eorum sermonem & ab reliquis Italiæ lingvis discre-
tum adnotarunt Latini auctores. Pompeius Festus: *Sublicium pontem quidam putant
adpellatum esse à sublicibus, peculiari vocabulo Volscorum.* Idem: *In omnibus fere anti-
quis commentariis scribitur Obscum pro Osco: ut in Titinii fabulâ v. Qui Obscæ & Volscæ
fabulantur: nam Latine nesciunt.* Cæterum finibus deprehendo inclusum fuisse Vol-
scum agrum istis: Ab occasu, quæ mare tangebant, à Rutulis, mox inde ab Latinis
40 determinabantur lineâ à mari inter suprâ dictum Castrî Inui locum & Antium ad
fonteis Asturæ amnis & Algidum montem ductâ. Hinc ab septemtrionibus, pri-
mum *Aequos* circa Algidum & Pictas tabernas, sive, ut nunc opidum vocatur,
Valmontonem; deinde *Hernicos* circa Comptum Anagninum, Ferentinum atque
Verulas, conterminos habuere; ut suprâ patuit. inde ab eadem regione, supra So-
ram, Volscorum opidum, *Hernicis* continuabantur *Marsi*, Fucinum lacum cir-
cumcolentes. sed & ad ipsum lacum aliquando imperium eorum pertinuisse, diser-
tus testis est Livius lib. IIII, in rebus anni ab urbe Româ conditâ CCCXLVII. *Bellum,*
*inquit, haud memorabile fuit. uno, atque eo facili, prælio casi ad Antium hostes: victor
exercitus depopulatus Volscum agrum: castellum ad lacum Fucinum vi expugnatum; atque
in eo tria millia hominum capta: ceteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus*
50 *agros.* A *Marsis* porrò contermini Volscis fuere ab oriente æstivo *Samnites*. quo-
rum opida *Aufidena* & *Aesernia*, vulgò nunc *Alfadena* & *Isernia* dicuntur. Volsco-
rum autem fuit *Atina*, idem nomen etiam nunc servans. Ab oriente Aequinoctiali,
ultra *Casinum* opidum, quod vulgò nunc est *Monte Casino*, finitimos habuere Volsci
Campanos, partem quondam *Samnitium*; quorum fuit *Venastrum* opidum, vulgò
nunc *Venafre*. his juncti erant *Sidicini*; quorum opidum *Teanum*, vulgò nunc
Tiano; his porrò *Aurunci*; quorum *Suessâ*, nunc *Sessa*. Hinc à meridie contermi-
nos habuere *Aufones*; quorum maritima opida, *Formiæ*, vulgò nunc *Mola*, &
Caieta ac *Fundi*, quæ nomina etiam nunc retinent. inde ipsum mare attigerunt
40 Volsci à *Tarracinâ* usque ad *Antium*; quæ utraque eorum fuere in litore opida.
Atque his finibus inclusum fuisse agrum Volscum, in singulorum locorum exposi-
tione patebit. Hinc igitur Livius lib. VII populos hos certo ordine conjungit: *Qui
omnia circa se, Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos, domi-
ta armis habeat.* Idem lib. II ita scribit: *Ventumque ad interitum servitorum usque
plebis esset, ni consules providissent: dimissis passim ad frumentum cœmendum, non in E-
truriam modo, dextris ab Ostiâ litoribus, levoque per Volscos mari, usque ad Cumas; sed
questum in Sicilia quoque.* Sic & Mela lib. II cap. IIII: *Ad dextram sunt, sub Al-
pibus Ligures, sub Apennino Etruria: post, Latium, Volsci, Campani, & super Lucaniam
Bruttii.* Martianus Capella lib. VI: *Latium atque Ostia Tiberina. dehinc litus in Volsco-
rum nomen sortemque concessit. mox Campania.* Plinius lib. III cap. V: *Italia dehinc;
50 primique eius Ligures, mox Etruria, Latium; ubi Tiberina ostia: Volscorum postea litus
& Campania.* Et eodem capite postea: *Latium antiquum à Tiberi Circeios usque ob-
servatum est millium passuum I longitudine. tam tenues primordio imperii fuere radices.
Colonis sæpè mutatis, tenuere alii aliis temporibus: Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi,
Aurunci, Rutuli. & ultra Circeios Volsci, Osce, Aufones. unde nomen modò Latii processit
ad Lirim amnem.* Sic item & Scylax, apud quem in exemplaribus vulgatis corru-
ptum est vocabulum Ὀλοκῶν in Ὀλοῶν, in Περίπλῳ Τυρρηνίας ἔχοντες Λατίνους, μέγιστα

Ἐ Κιρκίης· λαλίων δὲ ἔχον· Ὀλοκίδι· Ὀλοκίων δὲ ἔχον· Καμπανοί. Id est: Etruria contermini sunt Latini, usque ad Circaum: Latinis Volsci: his Campani. Scilicet in secundo illo antiquo Latio, cuius nomini jam inde sub regibus Romanorum adjecta fuit magna pars agri Volsci; adeoque omne litus Volscorum, non tantum ad Circaum montem; ut quidem hic pro termino nominabatur: sed & ultra hunc ad x millia passuum extrema Volscorum quondam urbs Tarracina in altero hoc antiquo Latio; ut infra suo loco è Polybio demonstrabitur. Verum nos, neglectis Romani imperii incrementis variisque huic limitibus constitutis, antiquissimos heic Volscorum gentis fineis observabimus.

Loca igitur in orâ maritimâ Ptolemæo describuntur ista: Ἀντίον, κλάσσα, κισσῶν ἀγρον, Τάρρακίνας. Antium, Clostra, Circaum promontorium, Tarracina, Melæ lib. 11 cap. 1111, adverso incedenti litore, memorantur hæc: Tarracina, Circes domus aliquando Circeii, Antium. At Plinio cum Ptolemæo ingredienti sunt ista lib. 111 cap. 7: Antium colonia, Astura flumen & insula, fluvius Nymphæus, Clostra Romana, Circeii. à Circeis palus Pomptina est: dein flumen Vfsens: supra quod Tarracina opidum lingvâ Volscorum Anxur dictum. Tabula itineraria iter per eandem oram habet huiusmodi:

Lavinium	
Antium	XVII.
Astura	VII.
Clostris	IX.
Ad Turres	III.
Circeios	XIX.
Ad Turres	III.
Terracina	XI.

Ex his ANTIUM opidum memoratur Ciceroni, Horatio, Ovidio, Dionysio, Livio, Valerio Maximo, Melæ, Straboni, Plinio, Frontino, Tacito, Appiano, Svetonio, Ptolemæo, Philostrato, Solino, Tabulæ Itinerariæ, Procopio, Stephani epitomatori, & aliis. Cicero passim in Epistolis suis frequentem eius facit mentionem. Valerius Maximus lib. 1 cap. VI: Mesentibus apud Antium cruentas spicas in corbem decidisse. Svetonius in Nerone cap. VI: Nero natus est Antii. Atque ita equidem omnibus pariter Latinis auctoribus, quos partim hæctenus citavi, partim infra citabuntur, formatum vocabulum huius opidi, simulque Græcis scriptoribus, Dionysio, Straboni, Appiano, Ptolemæo, Ἀντίον. at qui hos deinceps consequuti sunt, Græci variè id formarunt; modò Ἀντία & Ἀντία, modò Ἀνθία atque Ἀνθιον. in quorum duobus posterioribus haud dubiè grammatici nugatores δὸς Ἐνθίας, id est, ab flore originem somniantur. Apud Dionysium quum passim sit neutro genere Ἀντίον, miror apud eundem esse lib. 5: ἐκ Ἀντίας πὶ Ἐτέσκλη καὶ Κυρμης: id est, Ab Antiâ, Tusculo, & Cumâ. Ἀνθιον habet Philostratus de Vitâ Apollonii Tyanensis lib. VIII cap. VIII; ut mox videbimus; & item Procopius Gothicar. rer. lib. 1, in his verbis: Ἐν τῷ Ἀνθίῳ ἀγκυρίζοντε, ἡμεῖς οὕτω τὸ ὄσιον ἀπέχον. Id est: Apud Anthium anchoras jecerunt, quod diei iter ab Ostiâ distat. Stephani brevior: Ἀγκυρα, πόλις Ἰταλίας, ὡς Ἀντία, Ἀρδεά. Id est: Ancara, opidum Italia; ut Antia, Hadria. Idem: Ἀνθία, πόλις Ἰταλίας, Ῥώμης πλησίον ἥτις καὶ Ἀντίον μετανομασθή, ὡς εἰρήσται. Id est: Anthia, opidum Italia, prope Romam: quod & Antium alio nomine vocatur; ut dicitur. Paullo post: Ἀνθιον, πόλις Ἰταλίας. Κυάδορατ· ἐν δὲ τῷ Ῥώμης καὶ Χιλιάδ· ὁ πόλις Ἀνθιανός, ὡς Ἀντίον. Id est: Anthion, opidum Italia; auctore Quadrato Romana Chiliadus lib. 11. opidanus inde Anthianus; eodem auctore. Exiguo post: Ἀντία, πόλις Ἰταλίας, Ἰωνίῳ Ῥώμης. ἐκλήθη ἢ δὸς Κίρκης παγός. Ὀδυσσεὺς γὰρ καὶ Κίρκης γοῖ τρεῖς, Ῥώμης, Ἀντία, Ἀρδεά. ὁ πόλις Ἀνθιανός, ὡς Ἀρδεάτης. Ἐστὶ Ἐντίον πόλις, ἐδεπείως, μὲν Λαυρεντινὸν Ἰταλίας. τὸ ἔθνικόν Ἀνθιός, ὡς Σενιός. Hoc est: Antia, opidum Italia, sub Romanorum imperio. nomen accepit à Circes filio. quidpe Plyssis & Circes filii fuere tres, Romus, Antia, & Ardea. Opidanus inde est Anteates, & Ardeates. Est & Antium opidum, neutro genere, ultra Laurentum in Italiâ. unde gentilium Antiensis, ut Suniensis. Vnum idemque erat opidum, quod iste in duo diversa opida divisit. Dionysius lib. 1: Ἐναζόρεως ἐστὶ ὁ συστραφός ἰστροί, Ὀδυσσεὺς καὶ Κίρκης γοῖς γυνεὶ τρεῖς, Ῥώμης, Ἀντίον, Ἀρδεά· οἰκιστοῦσιν

rabant, quum reipublice causâ abesse excusaretur. Sed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo Antiati esset; aquamque ex manubiis Antium ex flumine Loracina duceret. Id opus cxxx millibus aris locasse dicitur. tabulis quoque pictis ex prædâ fanum Aesculapii exornavit. Haud dubitandum quin genitivo casu scripserit ipse Livius ex flumine Loracina; ut in omnibus pariter est exemplaribus; quando consimili modo dixit flumen Astura lib. viii; ut mox infra videbimus. Ad ipsum igitur Antium portus tunc temporis nullus fuit. unde sic Strabo lib. v: κλισμα δ' ἐστὶ τῆς Ἀστίας ἁγῶνος Μαρκίου. ἐξ ἧς δ' ἐστὶν ἡ νῆσος, ἀλίμου ὄκει ἀπὸ τῆς πόλεως. ἰδρὸν δ' ἴσθμῳ πτερεῖται: δὲ καὶ τῆς Ἀστίας ἀπὸ τῆς ἐξ ἑσθμῶν. Hoc est: Ostiam condidit Ancus Marcius. Sequitur inde Antium opidum, iidem importuosum, saxis superscriptum, distans ab Ostiis stadia circiter cclx; Id est, millia passuum xxxii, passus 15. quod erat illud diei iter Procopii supra dictum. quamquam plus xxviii millibus passuum haud facillè hoc intervallo hodiè deprehendas. De cætero in summâ petrarum, in quibus Antium erat conditum, nunc existat fanum S. Blasii, vulgò S. Biagio dictum. Caput fuisse olim totius gentis, disertè testatur Livius lib. vi: Animus, inquit, ducis rei maiori, Antio, imminerebat. id caput Volscorum. Sed, nisi magno adparatu, tormentis machinisque, tam valida urbs capi non poterat. Verùm sub Antiates, ut supra dictum, jam inde quidem sub Tarquinio Superbo in commune veteris Latii nomen concesserant, unâ cum Circeiensibus & Signinis; in quas urbes Tarquinius colonias deduxerat; testibus Dionysio lib. 1111 & Livio lib. i unde etiam mox, Tarquiniis ejectis, sub primis consulibus Iulio Bruto atque M. Horatio, in fœdere, quod populus Romanus icit cum Carthaginensibus, simul Antiates cum Tarracinenibus, Circeiensibusque & Ardeatibus, ut populi Latini comprehensî fuère; teste Polybio lib. iii. At postea ab eo fœdere recesserunt; crebraque cum Romanis bella gesserunt; quæ passim Livius Dionysiusque narrant. quorum hic supra dicto lib. viii: Et Antium nova colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. naves inde longe abacta. interdictumque mari Antiati populo est; & civitas data. Mox: Naves Antiatium partim in navalia Romæ subducta, partim incense: rostrisque earum suggestum in foro constructum adornari placuit: Rostraque templum adpellatum. Sed post hæc iterum rebellantes, variis præliis pro libertate cum Romanis dimicarunt, ad annum usque urbis Romæ cccxvi, quo consules fuère L. Furius Camillus ii & C. Mænius Nepos: ubi rursus devicti sunt. qua de re ita apud Livium lib. viii in senatu verba facit Camillus: Cæsi ad Pedum Asturamque exercitus hostium. opida Latina omnia & Antium ex Volscis, aut vi capta aut accepta in deditioem, præsidis tenentur vestris. Hinc Fragmentum triumphorum Romanorum, quod Romæ in Capitolio visitur:

C · MAENIVS · P · F · P · N · COS · DE · ANTIATIBVS · AN · CDXV ·

Et Plinius lib. xxxiiii cap. v: C. Mænius in suggestu rostra devictis Antiatibus fixerat, anno Urbis cccxvi. Livius paulo insequentibus post Numicium consulibus in deditioem venisse tradit Antium consuli T. Quintio Capitolino: proximoque hinc anno coloniam eò fuisse deductam. qua de re ita Livius sine libri 111: Qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circumfessum dies deditur. Et sub initium libri 1111: Atrox certamen aderat; ni Fabius, consilio neutri parti acerbo, rem expedisset. T. Quintii ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse: Antium, propinquam, opportunam, & maritimam urbem, coloniam deduci posse. ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram; civitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumviros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. Iussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim, ut fit, fastidium copia. adeoque pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur. Dionysius Latinos atque Hernicos, qui vellent, ad explendum numerum additos tradit. Illa igitur posterior deductio rectè adpellatur colonia nova Livio. qui eamdem memorat post etiam, lib. xxvii & xxxii: & Plinius supra dicto lib. iii cap. v. Additos deinde fuisse colonos sub Nerone, auctor est Tacitus Annal. lib. xiiii his verbis: In Italiâ vetus opidum Puteoli jus colonia & cognomentum à Nerone adipiscuntur. veterani Tarentum & Antium adscripti, non tamen infrequentia locorum subvenire; dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant. neque conjugis suscipiendis neque alendis liberis sœveti, orbis sine posteris domos relinquebant. Et Annal.

Annal. lib. xv: *Natam sibi ex Poppaâ filiam Nero ultra mortale gaudium accepit. Locus puerperio colonia Antium; ubi ipse generatus erat. Huc pertinet illud Strabonis, qui sub Tiberio geographica sua edidit, lib. v: Εξῆς δ' ἐστὶν Ἄντιοι, ἀλιεινὸν δὲ αὐτῆ πῆλις. Νῦν δὲ ἐν αἰετῶν τοῖς ἡγεμόσιν, εἰς ἁλλήλων ἔχειν τὴν πόλιν, ὡς λαβοῖεν κερσον. ἔτι δὲ τῶν κατὰ ἁλὸς ἀποικιστῶν πολυπλοῖς οἰκιστῶν ἐν τῇ πόλει συχνοὶ παρὰ τοῖς τριακταῖς ἡπιδημίαις. Hoc est: sequitur opidum, & ipsum importuosum. Caterum principum otio atque vacationi ab civilibus occupationibus dicatum est. ideoque magnifica ac splendida inibi sunt aedificia exstructa permulta excipiendis eorum secessibus. Hinc Philostratus in Vita Apollonii Tyanensis lib. viii cap. viii: Περὶ δὲ βιβλίου τῆς γνώμης σοπεφάθα μοι, Δακρυμυθῶναι μὲν αὐτῷ ἐν τῷ Ἄντιο, οἷς μάλιστα δὴ τὸ παρὰ τὴν Ἰταλίαν βασιλείων ἔχαιρον. Hoc est: De libello autem hoc relatum est mihi, fuisse post mortem Apollonii simul cum quibusdam epistolis eius delatum ad Hadrianum imperatorem. quae omnia Hadrianus collocavit in regia sua apud Anthium; quae praee omnibus totius Italiae regis villis quam maxime delectabatur. Caterum piraticâ veteres illos Antiatis fuisse insignis, testatur Strabo ibidem continuo post: Καὶ παρὰ τὸν δὲ ναῦς ἐκίπτεται, καὶ ἐκοιτῶν τῶν ληστῶν πῆς Τυρρηνῶν, καὶ πῆς ἡδὴ πῆς Γαμοῖς ἀπακόστες. διόπερ καὶ Ἀλέξανδρον παρὰ τὸν ἐγκαλῶν ἐπέφηλε, καὶ Δημήτριον ὕστερον. Id est: Olim etiam navibus potentes fuere Antiates: sociosque sese pradaionum Tuscis praebuerunt, quamvis sub Romanorum iam imperium redacti. quocirca & Alexander ante misit, qui eâ de re querebantur, & postea Demetrius etiam. Ergo maris usum, quo illis dicto urbis Romae anno cccxvi, à Romanis interdictum fuit, paullo post repetierunt. nam licet incertum sit, quos heic Alexandrum & Demetrium intellexerit Strabo, quum plures iis nominibus fuerint post Alexandrum Magnum Macedoniae ac Syriae reges; tamen constat, ipsum Alexandrum Magnum proximo statim anno, postquam Antiatis mari interdictum, factum esse regem Macedoniae, Philippo patre defuncto. Sed maxime clarum reddidit Antium FORTVNAE, sive geminarum FORTVNARVM TEMPLVM atque SORTES. Horatius Carm. lib. i odâ xxxv, qua precatur eam deam, ut servet Caesarem in Britanniam ire meditantem:*

30 O diva, gratum qua regis Antium.

Ad quem locum verus commentator: *Apud Antium Fortuna templum erat maxime celebre, multorum etiam principum virorum donis exornatum. EQVESTREM FORTVNAM cognominatam fuisse, auctor est Tacitus Annal. lib. iii, his verbis: Incessit dein religio, quoniam in templo locandum foret donum, quod pro valetudine Augusta equites Romani voverant Equestri Fortuna. nam etsi delubra eius dea multa in Vrbe; nullum tamen tali cognomento erat. Repertum est adesse apud Antium, qua sic nuncuparetur. ita donum apud Antium statuitur. Vetus inscriptio in opido Neptunio sic habet: FORTVNIS · ANTIATIBVS. Macrobius Saturnalior. lib. i cap. xxiii: Vehitur simulacrum dei Heliopolitani ferculo: uti vehuntur in pompa ludorum Circensium deorum simulacra: & subeunt, plerumque provincia proceres, raso capite, longi temporis castimoniam puri. ferunturque divino spiritu, non suo arbitrio; sed quo deus propellit vehentes: ut videmus apud Antium promoveri simulacra Fortunarum ad danda responsa. Geminae quum essent, dicebantur FORTVNAE SORORES: ut illae in Praenestino opido, supra cap. iiii nobis explicatae. Martialis lib. v epigram. i:*

Hoc tibi, Palladia seu collibus uteris Alba,
 Caesar; & hinc Triviam prospicis, inde Thetin;
 Seu tua veridica discunt responsa sorores,
 Plana suburbani qua cubat unda freti;
 Seu placet Aeneae nutrix, seu filia Solis;
 Sive salutaris candidus Anxur aquis;
 50 Mittimus.

Sex innuere voluit loca, quae maxime secessibus suis frequentabat Domitianus imperator; Albanum, Ariciam, Antium, Caietam, Circeios, & Tarracinam, quae alio nomine fuit Anxur. Antii quoque Sortes fuisse in Fortunarum templo, quemadmodum Praeneste, testis est Suetonius in Caligula cap. lvi. Monuerunt & sortes Antiatina, ut à Cassio careret. Thesaurum, ex donis variorum collectum, heic fuisse ingentem, auctor est Appianus, Civil. bellor. lib. v ita de Caesare Augusto scribens:

Ο δὲ Καίσαρ ἐκ τῶν ἱερῶν ἰδανείζετο τὰ χρηματὰ, ὅποτε τὸ ῥώμης ἐκ τῆς Καπιτωλίου, καὶ ἀπὸ Ἀθηνῶν καὶ Λαυρεντίου καὶ Νεμῶς καὶ Τίβουρος. ἐν αἷς μάλιστα πύλαις καὶ νῦν εἰς ἠθιωρῶν χρηματῶν ἱερῶν διακίλει. Id est: *Casam e templis pecunias mutuo accipiebat; ut Roma ex Capitolio; tum Antii, Lanuvii, Nemore, Tibure.* in quibus opidis hodie quoque sunt copiosi thesauri sacrarum pecuniarum. Denique AEscVLAPII quoque TEMPLVM fuisse apud Antium in ipso litore, testes sunt Livius, Valer. Maximus, & Auctor de Viris illustribus. Livii locum è lib. XLIII supra adscripsimus. Auctor de Viris illustribus: *Romani, ob pestilentiam responso monente, ad Aesculapium Epidauro arcessendum legatos miserunt. qui quum eò venissent, & simulacrum ingens mirarentur; anguis è sedibus suis elapsus, venerabilis, non horribilis, per mediam urbem, cum admiratione omnium, ad navem Romanorum perrexit. legati, deum vehentes, Antium proveci sunt. ubi, per molliem maris, anguis proximum Aesculapii fanum petiit: & post paucos dies ad navim rediit. & quum adverso Tiberi subveheretur, in proximam insulam desilivit: ubi templum ei constitutum.* Val. Maximus lib. I cap. VIII: *Ac prosperam emensi navigationem, postquam Antium adpulerunt, anguis, qui ubique in navigio remanserat, prolapsus in vestibulo adis Aesculapii, myrto, frequentibus ramis diffusa, supereminentem excelsa altitudinis palmam circumdedit. perque treis dies positus, quibus vesci solebat, non sine magno metu legatorum, ne in triremem reverti nollet; Antiensis templi hospitio usus, Urbi se nostrae advehendum restituit.* At Ovidius non Aesculapii, sed Apollinis, id fuisse templum tradit μετὰ μορφοσάων lib. XV: ubi totam hanc legatorum Romanorum juxta inferi maris litus navigationem ordine describens, tandem circa finem ita dicit:

Hinc calidi fontes lentisciferumque tenetur
 Linternum, multamque trahens sub gurgite arenam
 Vulturinus, niveisque frequens Sinuessa colubris,
 Minturnaeque graves, & quam tumularvit alumnus,
 Antiphataeque domus, Trachasque obsessa palude,
 Et tellus Circaea, & spissi litoris Antium.
 Huc ubi veliferam nauta advertere carinam,
 (Asper enim jam pontus erat) deus explicat orbis:
 Parque sinus crebros & magna volumina labens,
 Tempa parentis inuit, flavum tangentia litus.
 Aequare placato, patrias Epidaurius aras
 Linqvit: & hospitio juncti sibi numinis usus,
 Litoream tractu squamma crepitantis arenam
 Sulcat: & innixus moderamine navis in alta
 Puppe caput posuit: donec Castrumque sacrasque
 Lavinii sedes Tiberinaeque ad ostia venit.

Hoc Ovidii loco quum alia exemplaria haberent *Antium*, alia *Anxur*, alia *Ancon*, & nonnulla *Ancon*; ingens inde hoc saeculo inter commentatores poetae exortum est certamen, quoniam ex omnibus istis maximè probanda foret. quod sane mirari fatis ego nequeo; utique, quum Ancon ad superum mare usque in Piceno litore sita sit urbs, poeta verò ab Iapygio promontorio nullas nisi ad inferi maris memorat litus, juxta quod navigatio illa facta. tum, quia *Trachas* sive *Trachina* eadem erat urbs quae *Tarracina*, eademque & *Anxur*: postquam demum *Antium* nominat; & hinc proximum Rutuli litoris opidum *Castrum Inui*; mox *Lavinium*, atque *Ostiam*.

Porrò Plinius ita pergit dicto lib. III cap. V: *Antium colonia: ASTURA flumen & insula.* Et flumini & insulae nomen id hodiè quoque integrum manet, VI millia passuum ab Antii promontorio. quo spacio Tabula itineraria VII refert millia. In insula est specula, castelli in modum exstructa: haec olim Ciceronis fuisse villam, testatur Plutarchus in vita eius, his verbis: *περὶ πορμεῶν δὲ τῶντων, ὁ κικέρων ἐν ἑαυτοῦ ἀρχαῖς ἰδίους ἐπὶ τῆσδε κλον, ἔχων τὸ ἀδελφὸν μετ' αὐτῷ· περὶ πορμοῖς ἢ τὰς περὶ πορμοῖς, ἐγγισσὺν εἰς ἅ τινος μετὰ βλάται, χωρὶον ὁρῶν τὸ κικέρων.* ἐκείθεν δὲ πλεῖν εἰς Μακεδονίας πρὸς ἑρῶν. Id est: *Dum hac aguntur, erat Cicero cum fratre in Tusculano suo. Nunciata proscriptio, statuerunt ad Astura, quod praedium erat Ciceronis maritimum, transire; atque inde Macedoniam petere, seque ad Brutum conferre.* Et mox: *Ο δὲ κικέρων εἰς ἅ τινος ἑρῶν, καὶ πλοῖον ὄρῶν, ὁρῶν ἐνέβη.* hoc est: *Cicero ad Astura delatus, navigiumque ibi nactus, illico conscendit.* Sic igitur vocabulum hoc, quod Latinis erat

erat singularis numeri ac feminini generis, Plutarchus fecit plurale neutrius generis
 ἡ Ἀστυρία, quod proprium erat nomen urbis in Mysia; teste Strabone lib. IIII
 quem Stephanus etiam citavit. Sed apud hunc ita post id vocabulum scriptum est:
 ἡ Ἀστυρία ἐστὶν ἐν Βοιωτίᾳ κατὰ τὸ Πόντιον ἐστὶν ἡ Ἀστυρία Ἰταλίας. id est: Est & in Bœotia Astu-
 ris, apud Pontias. est item regio Italia. Haud semel apud Stephani epitomatozem
 reperias, ubi auctores scripsere Ἀστυρία, ipsum retulisse Ἀστυρία. Nihil autem ei usita-
 tius, quam genus ac numerum vocabulorum apud auctores, quos citat, immuta-
 re, suæque accommodare ætati. Quapropter heic quoque facile crediderim, præ-
 dium istud Ciceronis ex Plutarcho convertisse eum in regionem. Caterum singu-
 10 larem intellexisse Latinos in hoc fluminis atque insulæ nomine numerum, pluribus
 patet exemplis. Ipse Cicero ad Atticum lib. XII epist. XXXVII: *Asturam sum, à te
 profectus.* Et epist. XLIII: *Nam cateroqui ἀστυρίαῖες erant Asturae.* Lib. XIII epist.
 XXVI: *Ego locum habeo nullum ubi facilius esse possem, quam Asturae.* Epist. XXXIII:
Asturam veni. Epist. XXXVII: *Vereor maximè, ne in Tusculano opprimar. Verum igitur
 Astura?* Lib. XIII epist. II: *In Tusculano hodie. Lanuvii cras, inde Astura cogita-
 bam.* Epist. V: *Hac scripsi ad te proficiscens Asturam.* Epist. XI: *Velim meherculè Astura
 Brutus.* Epist. XVII: *Quam velim Bruto persuadeas, ut Astura sit.* Epist. XXI: *Brutus
 velim sit Astura.* Lib. XV, epist. XII: *Brutus quidem se aiebat Astura. Mox: Virri-
 cus nihil censebat: quem Astura vidimus.* Suetonius in Augusto, cap. XCVII: *Non,
 20 si omnia morarentur, amplius se posthac Romæ futurum, atque, itinere inchoato, Asturam
 perrexit.* Et in Tiberio, cap. LXXII: *Rediens properè in Campaniam, Astura in lan-
 guorem incidit.* Verùm enimverò ex omnium horum auctorum modo loquendi
 Astura ista, quam memorant, dubium est, utrùm in ipsâ insulâ fuerit id prædium
 Ciceronis, quod postea in opidulum, vel saltem vicum, excrevisse videtur; an verò
 extra insulam, in continenti, nam nemo eorum, præter Plinium, insulæ meminit:
 nec præpositione in vel ad utuntur; nisi, quòd Plinius iterum lib. XXXII cap. I, ubi
 de remora pisce agit, *Tenuit, inquit, & nostrâ memoriâ Casii principis navim, ab Astu-
 râ Antiium remigantis, pisciculus.* Ipse tamen Cicero non dubiè ostendit, ad Atti-
 cum lib. XII epist. XX, in ipsâ insulâ fuisse villam suam. *Est heic, inquit, locus amœnus,
 30 & in mari ipso, qui & Antio & Circaïs adspici possit.* Apud Strabonem lib. V ita scri-
 ptum est: *μετὰ δὲ τῆς Ἀστυρίας κίρκων ἐστὶν ἡ Ἀστυρία ἡ δὲ τῆς Στῆρας ἡ ἑστὸς, ἡ ἐν αὐτῇ ὁ Πόπος.* Id
 est: *Post Antiium est Circaum. in medio est Stura flumen: & ad eum navium statio.* Scri-
 psisse Strabonem non Ἀστυρία, neque Ἀστυρία sed Στῆρας, quod Latine rectè forma-
 veris STURA, fidem maximè confirmat Festus; qui inter vocabula incipientia ab
 St sic habet. *Stura, flumen in agro Laurenti est: quod quidam Asturam vocant.* Cæ-
 terum ὁ Πόπος ille, id est, navium statio seu adpulsus, haud dubiè fuit in exi-
 guo sinu, qui est inter insulam & os fluminis. unde Ciceronem solvisse, in Ma-
 cedoniam navigaturum; supra è Plutarcho intelleximus. Quocircâ hoc etiam
 documento mihi credibile sit, non tantùm villam heic fuisse Ciceronis: sed etiam
 40 navale, & quasi quoddam opidulum, vel saltem vicum. Opidum certè postea etiam
 fuisse, testatur Servius ad Virgiliti Aeneid. lib. VII: *Haud longè à Tarracinâ opidum est
 Astura, & eiusdem cognominis fluvius.* Fluvius memoratur etiam Livio lib. VIII: *Ari-
 cinos, inquit, Lanuvinos & Veliternos, Antiatibus Volscis se conjungenteis ad Astura flu-
 men Mænius fudit.* Et aliquanto post: *Casi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium.*
 Ad hunc locum ita scribit in commentariis doctissimus Sigonius: *Vetus liber: Ad Sa-
 turam flumen.* Ego legendum puto ad Sturam flumen. Festus in vocibus incipienti-
 bus à literâ St ait: *Stura fluvius est in agro Laurenti.* Ita sanè. sed addit Festus, *quod
 quidam Asturam vocant.* Hoc quum ita sit; cur malim ex uno exemplari, quod ha-
 bet Saturam, omnium reliquorum Asturam damnare; utique, quum apud tot alios
 50 auctores hoc exster huius loci atque fluminis vocabulum. Imperitorum certè gram-
 maticorum id est apud Livium mendum; qui Virgiliti Saturam paludem apud Tar-
 racinam urbem confuderunt cum hoc nostro Sturâ sive Asturâ flumine; quum inter
 hoc flumen & Tarracinam xxx amplius sint millia passuum. Servii verbâ modò au-
 didimus. Vibii Sequestri in Catalogo paludum hæc sunt: *Satura, inter Antiium & Cir-
 ceios. eadem Statura.* Haud obstinatè adfirmaverim, scripsisse Vibium, eadem Astu-
 ra: quamquam ingens sit suspicio. at Virgiliti Saturam paludem fuisse apud Vfen-
 tem annem & Tarracinam, post ostendam. Apud Iulium quoque Obsequentem

ita scriptum est: *Satura visulus biceps natus*. Certè hoc etiam imperiti grammatici, quibus semper magis poetæ, quam historici aut geographi lecti, supposuerunt pro genuino *Astura*: nam *Saturam* Virgilius, qui unus cum imitatore suo Silio id vocabuli habet, disertè *paludem* vocat: Obsequens autem certum quemdam locum seu opidum apertè designat.

Cæterò post *Asturam* flumen sequebatur *NYMPHÆVS amnis*. Plinius dicto lib. III cap. v: *Antium colonia, Astura flumen & insula, fluvius Nymphæus, Clostra Romana, Circeii*. Mons *Circæus* hodièque dicitur vulgò *Monte Circello*. Inter hunc igitur atque *Asturam* *Nymphæus* fluvius nullus alius esse potest, quàm qui unicus hoc litore in mare effunditur, fonteis habens amcenissimos sub opido *Sermonetta*, apud celebrem vicum, equitum divi Lazari quomdam domicilium, cui hodièque inde nomen est vulgare *La Nimpa*.

Inter hunc igitur *Nymphæum* fluvium & *Circæum* promontorium fuere illa *CLOSTRA ROMANA*, Plinio, Ptolemæo, Tabulæque itinerariæ memorata. Ptolemæo, quem supra audivimus, Græcè scribuntur *κλώσρα*. Tabula sic habet:

<i>Astura</i>	
<i>Clostris</i>	IX.
<i>Ad Turres albas</i>	III.
<i>Circeios</i>	XIX.

Sanè ab ipsâ *Asturâ* insulâ ad *Circæum* usque promontorium millia passuum sunt per litus & *Nymphæi* fluminis ostium haud ampliùs *XXII*: quem numerum ista *Tabulæ* millia *XXXI* longè superant. nec tamen corruptos in *Tabulâ* numeros temerè arguerim: quando etiam apud *Strabonem* hæc leguntur: *κλώσρα ἐστὶ τὴν Ἀστὺν Ἰγυκκὴν Μακεδονίας. ἐξῆς δὲ ἐστὶν Ἀστὺν διέχου ἢ τῶν Ἀστῶν πρὸς τὴν ἑσθίαν. Μετὰ δὲ Ἀστὺν τὸ Κίρκεϊον ἐστὶν ἐν τῇ ἑσθίαν. Id est: Ostia ab Anco Marcio condita est. Sequitur inde Antium, CCLX stadia ab Ostiâ distans. post Antium & Circæum ad CCXC stadia. Id est: millia passuum XXXVI cum duobus stadiis. Quòd si igitur præscriptis *Tabulæ* *XXXI* millibus adscribas *VII* illa, quæ habet inter *Antium* & *Asturam*, erunt in univèrsum *XXXVIII*; duobus millibus plus, quàm *Strabo* habet. Verùm apud hunc dubia colloco est scriptio; quum quædam exemplaria habeant ἐν ὁρῇ τῆς ἑσθίαν ad *CCLXX* stadia. id est, millia passuum ferè *XXXIII*. Plinius lib. III cap. v, *Latium*, inquit, antiquum à *Tiberi* *Circeios* usque observatum est, millium passuum *I* longitudine. Hoc ita hodièque verum est. at è diverso *Strabo* *LXVI* eo intervallo computat millia; aut, si prior illa scriptio magis probanda sit, millia fermè *LXVIII*. Plinius ibidem paullo post: *Antium colonia, Astura flumen & insula, fluvius Nymphæus, Clostra Romana, Circeii*. Quòd si ille *VIII* millium numerus inter *Asturam* & *Clostra* incorruptus est: certè ipsa *Clostra* prope ostium fuere *Nymphæi* fluvii, lævo amne. hinc *XXXI* circiter sunt millia passuum ad *Circeios* opidum in promontorio *Circæo*, unde colligere licet, primam notam *X* in *XIX* exscriptoris incuriâ adrepsisse. Alterum igitur istum locum *AD TURRES ALBAS* tria millia passuum ab *Nymphæi* ostio abfuisse crediderim.*

Sequitur hinc ipsum τὸ Κίρκεϊον ἄκρον, *CIRCAEVUM* promontorium, & in ipso eiusdem nominis opidum; quòd quibusdam Græcis feminino genere dictum *Κίρκεϊα*, *CIRCAEA*; Romanis verò plurali numero *CIRCEII*: quemadmodum, quod opidum *Campaniæ* *Straboni* lib. v dicitur *Πομπυῖα*, *Pompea*, omnibus pariter Latinis est *Pompeii*. quamquàm quædam Latinorum auctorum exemplaria habent *Circei*. Memoratur *Circæus* mons sive promontorium, *Aristoteli*, *Theophrasto*, *Apollonio*, *Lycophroni*, *Scylaci*, *Virgilio*, *Diodoro*, *Straboni*, *Silio*, *Ptolemæo*, *Procopio*. opidum memoratur *Ciceroni*, *Dionysio*, *Livio*, *Plinio*, *Martiali*, *Svetonio*, *Solino*, *Martiano Capellæ*. *Ptolemæus*: *Ἀστὺς, Ἀστὺν, κλώσρα, Κίρκεϊον ἄκρον, Ταρρακίνας*. Id est: *Ostia, Antium, Clostra, Circæum promontorium, Tarracina*. *Virgilius* *Æneid.* lib. VII:

Qui saltu, Tiberine, tuos sacrumque Numicæ
Litus avant Rutulosque exercent vomere colleis,

Circæum.

*Circaumque jugum: queis Iupiter Anxurus arvis
Præsides.*

Et Virgilium imitatus Silius lib. VIII:

Queis Circaea juga, & scopulosi verticis Anxura.

De opido Cicero ad Atticum lib. XII epist. XX; de *Astura* loquens: *Locus, qui & Anzio & Circaeis adspici possit.* Et lib. XV epist. X: *Mittam vel Antium vel Circaeos.* Livius lib. VI: *Præter Circeios & Velitras.* Svetonius in Augusto, cap. XVI: *Supplicem concessâ vitâ Circeios in perpetuum relegavit.* In Tiberio, cap. LXXXII: *Circeios perrendit.* Martialis lib. XI epigr. VIII:

10 *Cæsar in Albanum jussit me manè venire,
Cæsar Circeios.*

Reliquos auctores mox in expositione montis opidique citabo. Opidani inde sunt Dionysio lib. VIII Κιρκῆσι, *Circaei*; Polybio lib. III bifariam, Κιρκηάται, *Circaata*; & Κιρκήται, *Circaite*. quorum hoc haud dubiè corruptum est. At Latinis auctoribus, sunt CIRCEIENSES. Cicero de Naturâ deorum lib. III: *Quamquam Circei quoque coloni nostri Circeienses religiose colunt.* Livius lib. VI bis: *Circeiensium quidam.* & *Colonis Circeiensibus.* Lib. VII: *L. Numicium Circeiensem.* Plinius lib. XXXII cap. VI. quod est de ostreis: *Variant coloribus. rufa in Hispaniâ, fusca in Illyrico, nigra & carne & testâ Circeiis.* Aliquanto pôst: *Cyzicena candidiora Circeiensibus.* De iisdem Iuvenalis Satyra IIII:

———— *Circeis nata forent, an
Lucrinum ad saxum, Rutupino ve edita fundo
Ostrea, callebat primo deprendere morsu.*

Nomen unde mons traxerit, complures indicarunt auctores. Dionysius lib. IIII: Κιρκηάται ἢ ἀπὸ Κίρκης ἢ ἀπὸ Κίρκης ἢ ἀπὸ Κίρκης. & λογισμὸν, ὅτι ἔπειτα Περικλῆων πεδία μετὰ τὴν ἑλάνην, & τὴν σωματικῆς αὐτῆς ἡλιασθῆς ἐκείνη ἐκ καλῶ. ἐστὶ ἡ χειρὸς δὲ οὐκ ἐστὶν ἡλιος Πιρκῆος, Πιρκῆος & Τυρρηνικῆς πελάγους κείνου. ἐστὶν ἡ λογὸς ἐστὶ Κίρκης, ἔπειτα ἡλιος ἡλιασθῆς κατικῆσαι. Id est: *Circaam Tarquinium deduxit coloniam datâ operâ, quod in Pometino campo, totius Italiae maximo, locus is opportunè ad mare situs esset. Est autem terrenus mons mediocriter*
30 *excelsus, Tyrreno mari imminens: ubi Circe, Solis filia, habitasse fertur.* Mela lib. II cap. IIII: *Sinuessa, Liris, Minturna, Formie, Fundi, Tarracina, Circes domus aliquando Circeis, Antium, Aphrodisium, Ardea, Laurentum, Ostia.* Apollonius ἀργοναυτικῶν lib. III; ubi *Aeeta, Solis filius, Colchorum rex, ita adfatur Argonautas:*

Ἡ δὲν γὰρ πτε πατὴρ ἐν ἄρματιν Ἡελίοιο
Διόδοιο, ὅτ' ἐμῶ κασιγνήτω ἐκείνου
Κίρκης Ἐσπερίας εἰσω χθονός. ἐκ δὲ ἰσόμεθα
Ἄ κτὼ ἠπείρου Τυρρηνίδος, ἐν δ' ἐπὶ νῦν περ
Ναιετῆς, μάλα πολλὸν ἀπόπεσθαι Κολχίδος αἴης.

Hoc est:

40 *Didici enim, quondam patris in curru Solis
Profectus; quum meam sororem ferret
Circei Hesperiam in terram: atque escenderemus
In litus terra Tyrsenia. ubi etiam nunc
Habitat; procul admodum à Colchide terrâ:*

Plinius lib. III cap. V: *Circeii, quondam insula, immenso quidem mari circumdata; ut creditur Homero: at nunc planitie.* Paulo pôst: *A Circeis palus Pomptina est: deinde flumen Volsens: supra quod Tarracina opidum, lingua Volscorum Anxur dictum.* Et lib. II cap. LXXXV: *Sed & recessu maris nascuntur terra: sicut Homero credimus de Circeis.* Hæc, simul & quæ supra è Melâ adducta sunt, ineprè atque imperitè inter geographica sua transcripsit Solinus cap. XXI in hæc verba: *Arces Tarentina, Scyllæa regio, cum Scyllæo opido, & Crataide flumine, Scyllæa matre; ut vetustas fabulata: Rhegini saltus, Pastana valles, Sirenum saxa; amœnissimus Campania tractus, Phlegrai campi, Circes domus Tarracina, insula antiè, circumflua immenso mari; nunc connectente addita continenti: diversamque fortunam à Rheginis experta: quos fretum medium à Sicilia vi absceidit. Sed longè ineptius hæc è Solino Martiano Capella lib. VI ita habet: Phlegrai dehinc campi, habitatioque Circeia, Terracina, prius insula, nunc juncta Rhegium; qui ab Sicilia continenti separata; atque in compensationem connexa telluris in*

insulam religata. Hæc equidem sic ipsos duos istos geographos perscripisse judico, quòd si verò quis imaniorem esse censuerit errorem, quàm qui in id sæculum cadere potuerit; sic ea commodè ad sanum quemdam sensum reduci poterunt: Apud Solinum: Phlegrai campi: Tarracina: Circes domus; insula antè, circumflua immenso mari: nunc, evo nesciente, addita continenti. Apud Martianum: Phlegrai campi. dehinc Tarracina, habitatioque Circeia; prius insula; nunc juncta continenti: ut ab Rhegio quondam Sicilia separata, atque, in compensationem connexa telluris, in insulam religata. Vetus scholiasta in supra scriptum Apollonii locum ita tradit: Η κολχική 10
 Α πηλῶνις τις κτ' τὸ Τυρρῶνικόν πελάγος ὑπολήθευσις τῶν Ὀδυσσεύος πηλῶνι· ὡν ἀρχηγὸς Ἡσίοδος, κατικηκέναι λέγων Κίρκην ἐν τῷ περὶ φημίω πελάγῳ. Ἐπειρήεις εἶσω χηρῶν. Περὶ τὴν Ἰταλίαν ἄκησεν ἡ Κίρκη ὅθεν ὄρη Κιρκῶν ἀπ' αὐτῆς πελοφάρμακον. Hoc est: Sequuntur est Apollonius eos, qui Vlyssis errores in Tyrrheno mari factos tradunt. cuius traditionis princeps fuit Hesiodus; in dicto mari Circen habitasse dicens. Hesperiam in terram. Apud Italiam habitavit Circe. unde mons dictus Circaus; venenorum ferax. Et haud multo antè: τῶν δὲ Κίρκην ἑνὲς ἐστὶν Αἰήτης ἀδελφῶν, ἑνὲς δὲ θυγατρῶν Φαόντι εἶναι. Ταύτην Διονύσιος ὁ Μιλήσιος ἐν πρώτῳ τῶν Ἀργοναυτικῶν θυγατρῶν Αἰήτης καὶ Ἐκάτης, τῆς Περσείας, ἀδελφῶν δὲ Μυδείας λέγει. Ἡ δὲ γὰρ Φησίην ὑπὸ θυεῶν δύο ἐν τοῖς πῆσις ἐκείνοις, οἷς ὀνόματά τω Περσίδος καὶ Αἰήτης. ταύτης δὲ κατὰ κράν τῶν χωρῶν. καὶ Αἰήτιν ἄλλο Κόλχης καὶ Μαυώτης, Περσεία δὲ τῆς Ταυρικῆς βασιλεύσαι, καὶ γῆμα γλυαῖνα τῶν ἐγχωρῶν ἡνῶ, καὶ θυεῶν αὐτῶν θυγατρῶν, ἢ ὄνομα Ἐκάτη. οἱ δὲ ἐκ νύμφης ἑνὸς ἐγχωρῶν τῶν Ἐκάτιν Φαόντι αὐτῶν θυεῶν, ἀδελφῶν 20
 κῶν παρὶ τὰ κωμητικὰ, καὶ πρώτῳ θανασίμῳ ρίζας ὄρεϊν καὶ ἐμπροσθέντων γερονέων τῶν τι δηλητηρίων καὶ τῶν ἰατρῶν διωαμένων καὶ τῆς αὐτῆς πατέρα Φαρμάκῳ δοποῦναι. ταύτην γήμασθαι πμφθεῖσαν εἰς Κόλχης Αἰήτη τῶν παρὰ ἀδελφῶν. ἀφ' ἧς θυεῶν Κίρκην ἔκ Μηδῶν. τῶν δὲ Κίρκην, περὶ βύβρα ἔστω, ὑπερβαλέσθαι τῆς αὐτῆς μητέρας. τὰ ἄλλο Διόσκουρασι παρ' αὐτῆς, τὰ δὲ αὐτῶν ἐφ' ἄλλῃ μὲν πολλὰ ἔδνα. Μηδῶν δὲ, νομίμων ἄλλο Κίρκης, ἢ ἡπλωμένῳ δὲ αὐτῆς. Ταύτην ἄλλο ἔπει. Ἡσίοδος δὲ Φησί, τὴν Κίρκην ἔκ Ἡλίας θυγατρῶν εἶναι, ἐν τοῖςδε τοῖς ἔπει.

Κίρκη δὲ Ἡλίας θυγατὴρ Ἰσθιονίδου
 Τίκεν Ὀδυσσῆϊ Γαλασίφρονι ἐν Φιλότηϊ
 Ἄγγελον ἠδὲ Λατῖνοι ἀμύμονά τι κρηϊρόν τι.

Hoc est: Circen alii Aeeta sororem, alii filiam ferunt esse. Eam Dionysius Milesius 30
 Argonauticorum lib. 1 filiam Aeeta & Hecates, Persei filia, ac sororem Medæe tradit fuisse. quidam soli ait duos fuisse filios in his locis, Perseum & Aetam: eosque tenuisse regionem eam: Aetam scilicet in Colchis & Maoris; Perseum verò in Tauricâ regnasse. atque hic uxorem duxit quamdam ex eius regionis mulieribus; ex qua ei genita filia nomine Hecate. quidam verò ex nymphâ quadam indigenâ Hecaten ei natam aiunt; feminam ad venatica studia virili planè animo pradisam. qua prima letaleis herbas invenit; peritissimaeque fuerit noxiarum simul & salubrium medicamentorum: patremque suum veneno occiderit. Hanc verò, in Colchos missam, nupsisse patri suo Aeeta: à qua genitas aiunt Circen atque Medeam. ex his Circen, maiorem natu, superasse arte matrem suam: quum partim ea, quæ à matre acceperat, imitaretur, partim verò alia multa & miranda 40
 suo studio inveniret. nec Medeam, licet natu foret minor, inferiorem existisse Circe. At verò Hesiodus Circen ait Solis esse filiam, in his versibus:

Circe autem, filia Solis, filii Hyperionis,
 Peperit Vlyssi arumnoso per amorem
 Agerium atque Latinum, inculpatum ac fortem.

Versus hi in fine φ Θεογονίας habet Hesiodus. ubi hos etiam addit:
 Οἱ δὴ τοὶ μάλ' ἀτλήε μυχῶν νησῶν ἱεραίων
 Πᾶσιν Τυρρῶσισι ἀρακλυτοῖσι ἀνασσοῖν.
 Qui sanè valdè procul in recessu insularum sacrarum
 Omnibus Tyrsenis admodum inclytis imperabant.

Sed idem Circes genus, ingenium paullo clariùs exsequitur Diodorus lib. III; ubi 50
 de Argonautis agit: Ἀναχθείας δὲ Φασι αὐτῆς ἐκ τῆς Θρακῆς, κακομιθέντας εἰς τὸ Πόντον, περὶ τὴν Ταυρικῆν, τὴν ἀγγελοπῆλιν τὴν ἐγχωρῶν ἀγροῦντας. νόμιμον γὰρ εἶναι πῆς τὴν χώραν ταύτην οἰκῶσι βαρβάρους, ἧν Ἀρπυμίδι ταυροπόλῳ ὄντι κατὰ πλείους ξένους: παρ' οἷς Φασι τὴν Ἰφινύβαν ἐκ πῆς ὑπεροχῆς, ἰέρειαν τὴν εἰρημῆς θεῶν κατὰ σκευθεῖσαν, ἧν τὰς ἀλισκοιδῶντες. Ἐπιζητήσας δὲ τὴν ἰσχυρῆς τῆς ξηνοκλονίας αἰτίας, αἰσθηκῶν βαρβάρων διελεθῆν. Φασι δὲ Ἡλίας δύο θυεῶν παῖδας, Αἰήτιν καὶ Πέρην. τέτων δὲ τὴν ἄλλο Αἰήτιν βασιλεύσαι τὴν Κολχίδος, τὴν δὲ ἔπει τὴν Ταυρικῆς ἀμφο-

ἀμφότεροι δὲ διενεγκῆν αἰμότην, καὶ Πέρσας μὲν Ἐκάτην ἡμέτερον θυγατέρα, πόλιν καὶ ἑθνομίαν ποσειδάμωνος πατρὸς Φιλοκλήρον δὲ ἔσσαν, ἐν τῷ Ἰπποκράτους ἀνθρώπων αἰσθητικῶν κατὰ τὴν φύσιν. Φιλοκλήρον δ' εἰς Φαρμακίων θηρασίμων σωτήρος ἡγοῦντο, τὸ καλέμερον αἰσθητικὸν ἐξέρπειν καὶ ἰκαση δυνάμειος πέσσαν λαμβάνειν, μίσησαν τ' διδομένης τῆς ξένους τροφῆς ἐμπόριον ἢ μεταλλῶν ἐν τῆσι ἔχουσαν, πρῶτον μὲν τὴν πατέρα Φαρμακῶν Διὰφθάραι, καὶ Διὰδέξασθαι τὴν βασιλείαν. ἐπιτ' Ἀρτίμιδι θεῶν ἰερὸν ἰδρυσαμένη, Ἐτὸς κατεκλιόντος ξένος ἡμέτερον τῆ ἑαυτῶν κατὰ δόξαν, ἐπ' αἰμοτήν διανομασθῶσαι. καὶ ἢ πεῦσαι στυγερῶσαι Αἰήτη ἡγήσασθαι δύο θυγατέρας, Κίρκην καὶ Μήδην. Ἐτ' Κίρκην, εἰς Φαρμακίων πελοποννησιακῶν Ἰπποκράτους ἐκείνην ἔξέρπειν παρῶσαι φύσει βοτάνων καὶ δυνάμειος ἀπὸ τῶν ἰατρῶν. καὶ ἔτι μὲν γὰρ ἴσως τὴν μητέρα Ἐκάτης διδαχθῶσαι, πλὴν ἢ πλεονεξία τὴν ἰδίαν Ἰπποκράτους ἐξέρπειν, μηδεμίαν ὑπερβολῶν δόξα λαβεῖν ἐπὶ τῶν ποσειδωνίαν Φαρμακίους, δοθῶσαι δὲ αὐτῶν εἰς γάμον τῶν βασιλέων τῶν Σαρμαθῶν, ὅς ἐστι Σκύθης ποσειδωνίαν. καὶ τὸ μὲν πρῶτον τὴν αἰδέα Φαρμακίους ἀνελείν. καὶ δὲ ταῦτα τὴν βασιλείαν Διὰδέξασθαι, πλὴν καὶ τῶν δόξα μὲν αἰμοτήτων ἀπὸ ποσειδῶν καὶ βίας. διότι περὶ ἐκείνης τῆς βασιλείας, καὶ μὲν ἴσως τὴν μητέρα Φαρμακῶν, Φυγεῖν δὲ τὸν Ἄρκτον, καὶ ἡγήσασθαι ἑρμῶν κατὰ τὴν φύσιν, ἐν ταῦτα μὲν τὴν συμφορῶν γυναικῶν κατὰ τὴν φύσιν καὶ δὲ ἴσως τὴν ἰατρῶν, ἐκείνην ἴσως τὸν Πόντον κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἰταλίας ἀναστήσειν, τὸ μετὰ τὸν γὰρ ἐκείνης Κίρκης ὄνομασθαι. Hoc est: Ex Thracia in Pontum subvectos Taurica regionis navem adplicuisse aiunt, de feritate incolarum nihil compertum habentibus. morem quidpe ibi barbaris fuisse, advectos ad se hospites Diana Taurica immolare. apud quos Iphigenia postmodum, sacerdos dea constituta, captivos maculasse fertur ad aram. Hoc loco par est, causas tam nefarie advenarum cadis exponere; quum ratio historiae id postulet. Solem duos procreasse filios memorant, Aecten & Persen: quorum ille Colchidis, hic Tauricae regnum tenuerit: insigni uterque crudelitate. de Persa Hecaten genitam esse, audacia & immortalitate patrem antestantem. venationi quidpe quum dedita esset, si nihil praeda caperet, pro bestiis homines jaculis confixisse. in mortiferis item pharmacis solertiter componendis quum exercitata foret, aconitum invenisse. ac de cuiusque naturam & efficaciam ita experimentum cepisse, si hospitem illud cibus permisceret, hinc magnam quum consequuta esset perniciam, primo patrem veneno extinxisse, sibi quoque regnum usurpasse. deinde fanum Dianae exstruxisse, ad quod hospites navibus adpulsos pro victimis dea sacrificari instituerit. qua re crudelitatis nomen consequuta ubique celebre. Aecta post haec nuptam, duas ei natas, Circeam & Medeam, peperisse. Circeam ad medicamentorum omnium generis solertiam conversam, mirabilis varietatum herbarum naturam ac vires adinvenisse. quidpe quum haud pauca ex matris disciplina hausisset, multo plura suo ingenio studioque observasse: ita, uti nihil cuiquam ad excellentiam artis medicamentaria faceret reliquum. At Sarmatarum, quos nonnulli Scythas adpellant, regi in matrimonium locatam, primo ipsum maritum veneno sustulisse; dein, occupato regno, multa crudelitatis ac violentiae exempla in subditos edidisse. quapropter regno quum ejecta esset; fugam, ut quidam fabularum scriptores tradunt, ad Oceanum adripuisse: nactamque vacuum cultoribus insulam, cum mulieribus fuge sociis inibi consedisse. ut autem, rerum auctores scribunt; relicto Ponto, in promontorio quodam Italiae, quod etiam nunc Circaum inde adpellatur, domicilium posuisse. Quum omnis haec de Circes domicilio fabula ex Vlyssis erroribus pendeat; hos vero alii in interno mari, quod Europam Asiamque inter & Africam diffunditur, alii in externo mari seu Oceano factos putarint: nonnulli μωθηγεσθαι Circeam quoque Oceani quamdam insulam inhabitasse tradiderunt. Verum plerosque vetustissimorum scriptorum in interno mari circa Siciliam Italiamque Vlyssis intellexisse errores, patet ex Hesiodi, Euripidis, Thucydidi, Theocriti, Apollonii, Lycophronis, Dionysii Halicarnassensis, Diodori, Hygini, Melae, Plinii, Dionis, Apollodori, aliorumque scriptis: item ex Homeri praedictorumque nonnullorum auctorum interpretibus, sive scholiasticis, qua de re legendum est caput XVII libri II Siciliae nostrae; quod est de Erroribus Vlyssis. Sed praecipuas causas atque ansas arripiendi isthanc opinionem praebuisse videtur Homerus πῆρ μωθηγεσθαι eo, quod in ea Vlyssis navigatione Oceanum nominaverit; tum insulam Circeam incoluisse dixerit. De Oceani nomine postea in Campaniae descriptione agitur. de insula, quae & ipsi Homero & aliis adpellata est Αεαεα, nunc dicendum. Plinium, huiusque epitomatores Solinum ac Martianum, & item Hesiodum, qui centum tantum circiter annis Homero fuit posterior, supra audivimus. Eustathius in Homeri Odyssea lib. x: τὴν ἴσως τῆς Κίρκης ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν Αἰήτη τὴν Αἰάω, πῶς καὶ Κίρκην Αεαεα. Id est: Insulam Circes

Aeëam vocat, ab Aëa, urbe Colchica: à qua & ipsa Circe dicitur Aëa. Apud Virgilium Aeneid. lib. III Helenus in Epiro ita prae icit Aeneas:

Antè & Trinacriâ lentandus remus in undâ,
Et salis Ansonii lustrandum navibus aquor,
Inferniq; lacus Aëaeque insula Circes,
Quum tutâ possis urbem componere terrâ.

Hyginus μυθολογικῶν cap. cxxv, quo Vlyssis errores ex Homeri Odyssæa in epitomâ referuntur: Ad Lastrygonas, quorum rex fuit Antiphates, [desunt nonnulla].... devoravit, navisq; eius XI confregit; exceptâ nave, qua, sociis eius consumptis, evasit in insulam Aeëam [malè vulgò Aenariam; quæ est Campaniæ insula] ad Circeam, Solis filiam. Et cap. cxxvii: In insulam Aeëam ad Circeam Vlysses mortuum deportarunt. At licet heic disertè Circeam insulam adpellet Hyginus Aeëam; tamen prædicto cap. cxxv in reliquo navigationis Vlyssis contextu in Siculo mari extra fretum statuit insulam Aeëam, non Circeam, sed Calypso sedem. Ad Charybdin, inquit, perlatus; [adde, quæ] ter die absorbebat terque eructabat. eo [scribe, eam] monitu Tiresia prætervectus est. Sed ira Solis, quod pecus eius erat violatum, quum in insulam eius, & monitu Tiresia vetuerit violari, [totus locus corruptus est, cuius nullus est sanus sensus] quum Vlysses condormiret, socii involarunt pecus, itaque quum coquerent, carnes ex aheno dabant balatus. ob id Iovis navem eius fulmine incendit. Ex his locis errans, naufragio factò, sociis amissis, enatavit in insulam Aeëam. Calypso, Atlantis filia, nympha, quæ specie Vlyssis capta, anno toto eum retinuit. Fortè scriptum erat; in qua, vel, ubi habitabat Calypso. At non unius folius Hygini hoc fuit figmentum: sed ex vetustioribus quidam ita tradiderunt μυθολογικοῖσι. unde & Mela idem habuit. Lib. II cap. VII, Circa Siciliam in Siculo freto est Aëa; quam Calypso habitasse dicitur. Sed nihil verius, quàm quod Diodorus dicto lib. IIII continuo antè testatur in hæc verba: καὶ τὸ ἐν τῷ πελαγῶσι μύθος ἐστὶ ἀπὸ τοῦ εἰδῆ συμπεφορηθῆναι τοὺς ἰστορίας ἐχθρὸν συμβιβάζων. id est: In priscis fabulis nulla omnino simplex & per omnia sibi consentiens est narratio. Cum præscripto Virgilio disertè Apollonius atque Apollodorus ad Italiam ponunt Aeëam insulam. Apollonium post videbimus. Apollodorus de Diis lib. I: οἱ δὲ Ἀργοναῦται ὡς ἀπὸ πλοῦσις τῶν βιβύων ἔκλυον ἐθνη, ἃ δὲ ἔξαρδονίης πλάγους ἐπιδοθέντες, ὡς ἀμφοτέρωθεν Τυρρηνίαν, ἤλθον εἰς Αἰαίαν, ἐνθα Κίρκη ἰκέσθη Ἰσχυροῖσι κατὰ ἰστορίαν. ὡς ἀπὸ πλοῦσις δὲ Σαρδηνίαν αὐτῶν, ὅρφους τὴν ἐναίλιαν μῦθον μελωδῶν, τὸς Ἀργοναύτας κατὰ ἰστορίαν. * . . . ἢ Σαρδηνίαν τὴν ναυῶν Κίρκης ἐξέδεχτο, ἢ Σκυλλῶνα. Hoc est: Argonautæ igitur Africam Galliamque prætervecti, perque Sardonium mare ad Etruriam delati, hæc legentes in Aeëam pervenerunt; ubi supplices à Circe expiantur. Quum autem præter Sirenas navigarent, Orpheus, contrariam occinens cantionem, Argonautas inhibuit. Mox: Post Sirenas navim Charybdin excepit & Scylla. Sirenas insulam Capreas; Campaniæ litoribus objectam, secundum fabulas inhabitasse, suo loco ostendetur. Ipse Homerus prædicto Odyssæa lib. X, postquam narravit, quo pacto Vlysses ab Aëoliis insulis, quæ sunt inter Italiam Siciliamque, ad Lastrygonum pervenerit terram, regemque eorum Antiphaten, cuius regia, ut infra videbimus, traditur opidum Formia, vulgò nunc Mola dictum, ita pergit:

Ἐνθεν ἢ περὶ τῶν πλοῦσις ἀναχήμενοι ἦτορ,
Ἀσπυροῖσι ἐκ γενάτοιο, Φίλις ὀλέσσις ἐπιπύρας.
Αἰαίλι δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'· ἐνθα δ' ἔτασε
Κίρκη ἀπὸ πλοῦσις, δεινὴ θεὸς, αἰδήεσσα,
Ἀντικαίρη τὴν ὀλοφρονῶν ἀίητος.
Ἐν δ' ἐπ' ἀπὸ τῆς νῆς κατὰ τὸν μῦθον σιοπῆ
Ναυλοχοῦν ἐς λιμένα.

Hoc est:

Hinc ulterius navigamus, tristes corde;
Lati, quod mortem evitassimus, postquam caros amissimus socios.
Aeëam autem ad insulam pervenimus; ubi habitabat
Circe pulchricoma, veneranda dea, eloquens,
Germana soror prudentis Aëta.
Heic ad litus navi devenimus clam
Navium capacem in portum.

Plinius,

Ἦρως * * * * * Ἔς τ' ἀφίκαυτο
 Ἀκτιῶ Διαιῶ Τυρσῶιδ' ἠπείροιο.
 Τὸς δ' ἔρεν παρὰ νηὶ σόλω ῥιπῆσι τ' οἰσῶν
 Τροπιδόρας. * * * * * Ἀλλ' ἄρα τῶρα
 Οἶω ἐν δ' ὀφθαλμοῖσιν εἰσαίω, Φώνησέν τε,
 Μηκέτι νῦν ἀκταῖς Τυρσῶιδ' ἦοδε ῥόδοιες.

* * * * *
 Ἦμ' δ' ἄκρον ἔβαλλε Φαισφόρος ἕρπον ἦοι;
 Δὴ τόπ' Ἰακίθησ' ἀκατηλοσὴ Ζεφύροιο
 Βαῖνον ἔβη κληιδας δ' ἀπὸ χθονός· ἐκ δ' Ἰβυθῶιο
 Εὐναίαις εἰλκων παρρηγῆτες.
 Νῆα δ' εὐκρηῆς αἰεμ' ἔφερον· αἰψα δ' ἦν Ἰβυθῶν
 Καλλῶ δ' ἠθρομόεσσαν ἐπέδραμον, ἐνθα λήγασαι
 Σφελῶες σίνοντ' Ἀχιλαΐδες.

Hoc est:

Medio itaque ostio descendentes
 Ad Stachades insulas pervenerunt salvi.
 Stachades hinc relinquentes, in Aethaliam trajecerunt
 Insulam.

Celeriter hinc per maris fluctus ferebantur,
 Ausonia litora Tyrsenica intuentes;
 Veneruntque Aëaa ad portum inclitum: atque ex nave
 Rudentis in terram protinus eiecērunt. Heic autem Circe
 Invenērunt. Postea: — Thetis exsequuta est iussa
 Iunonis. Mox: — profecta que est
 In litus Aëaum Tyrsenia terra.

Invenit autem eos apud navem, discoque telorumque jacta
 Sese oblectanteis. Statim: — Huic igitur
 Soli ante oculos adparuit: dixitque:
 Ne amplius jam in litoribus Tyrsenicis sedeat is manentes

Aliquanto post:

Ut verò summum illustravit lucifera cælum aurora,
 Tum velocis descensu Zephyri
 Conscenderunt in transita è terrâ: atque ex imo fundo
 Anchoras extraxerunt perquam leti.
 Navem autem secundus ventus ferebat. statimque insulam
 Pulcrâ Anthemassam conspexerunt; ubi canora
 Sirenes damnum inferunt Acheloides.

En, ut nusquam Aëaam hanc, Circes domum, adpellat νῆον, insulam; sed ἀκτιῶ τῆς
 40 Τυρσῶιδας, litus Tyrsenia; & item longè difertius ἀκτιῶ Διαιῶ Τυρσῶιδ' ἠπείρου, litus
 Aëaum Tyrsenica continentis. nempe quia Tyrsenia sive Tyrrhenia nomine antiquiores
 illi Græci omnem ferè Italiâ, ad fretum usque Siculum, intelligebant; ut suprâ
 lib. II cap. I plurium auctorum testimoniis ostensum est. quapropter falsa est hæc
 Græci in Apollonium scholiasta commentatio: Τυρσῶιδας δ' ἔρηκε τῶν τ' Κίρκης νῆ-
 50 ςον, ἀπὸ τῶν παρὰ νηὶ σόλω. id est: Tyrseniam dixit Circes insulam, quia illi contermina
 erat. Verùm quum Græcanica hæc fuerit de Circe fabula, ab Homero primùm, ut
 videtur, inventa; aliud nomen ab initio habuisse hunc montem apud ipsos incolas,
 hand dubium est. quodnam autem illud fuerit, nemo facilè dixerit. nam quòd apud
 PERGA vocetur Lycophroni, & regio contermina cùm ipsitum Theopompo GOR-
 50 TYNIA; eà ipsa etiam conficta ab Græcis μυθολογία εἶναι censeo esse vocabula: hoc for-
 tassis à Tyrrhenicæ urbis nomine Cortona, illud è finitimorum Ligurum lingvâ Cel-
 ticâ desumptum; quibus quivis mons vocabatur berg, seu, variante dialecto, ut ho-
 diè que apud Germanos, perg. Fabulam antiquam refert Hyginus Μοθολογικῶν cap.
 cxxvii huiusmodi: Telegonium, Ulysses & Circes filius, missus à matre, ut genitorem qua-
 reret, tempestate in Ithacam est delatus: ibique, fame coactus, agros depopulari cepit. cum
 quo Ulysses & Telemachus ignari arma contulerunt. Ulysses à Telegono filio est interfectus:
 quòd ei responsum fuerat, ut à filio caveret mortem. quem postquam cognovit qui esset,
 jussit

jussu Minerva cum Telemacho & Penelope in patriam redierunt in insulam Acaam; [C] ad Circeum Vlysem mortuum deportarunt; ibique sepultura tradiderunt. Hinc etiam Lycophron:

κέλευρ δὲ πατρὸς ἄρ' ἄμα κληθῆσθαι.
Πέργη δὲ μιν θανάτῳ, Τυρσηῶν ὄρεσσι,
Ἐν Γορτυνίᾳ δέξεται πεφλεγμένον.

Hoc est:

Filius autem patris erit interfector:

Quem Perga, Tyrsenorum mons, mortuum,

In Gortynia combustum, excipiet.

Ad hæc ita Tzerza: Πέργη, ὄρεσσι Τυρσηῶν, ἐν τῇ Φασί τὸν Ὀδυσσεὺς κείνῳ καὶ τῷ ἐν Γορτυνίᾳ Θεόπομπῳ δὲ Φησί, ὅτι, ὡς ἀκούμεθα ὅ Ὀδυσσεὺς, καὶ τὰ πρὸ τῆς Πυλωπέως ἐργασίας, ἀπῆρξεν εἰς Τυρσηῶν, καὶ ὤκει εἰς Γορτυνίαν, ἐνθα καὶ πλάσθη. Id est: Perga, mons est Tyrsenia; ubi aiunt situm fuisse Vlysem, postquam combustus esset in Gortynia. Theopompus verò tradit, Vlysem, quum, domum reuersus, cognouisset, qua circa Penelopem gesta fuissent, discessisse in Tyrseniam: & habitasse in Gortynia; ibique diem supremum obiisse. Circes cognomen atque fabulam haud dubiè inde accepit mons, quòd illa veneficiis dedicata ferebatur, natura autem montis ad eam rem videbatur aptissima. Theophrastus Histor. plantar. lib. viii cap. xv: φαρμακώδης ἢ δασύς ἐστὶν εἶναι μάλιστα μὲν ἔξω τῶν ἑλλὰδῶν οἱ περὶ Τυρσηῶν καὶ τῶν Λατίνων· ἐν ἧ ἔστι τῶν Κίρκων εἶναι λεγόμενα. Hoc est: Tractus venenorum feracis potissimum esse aiunt, extra Græciam quidem Tyrrheniam & Latium: in quo Circe quoque fuisse ferunt. Et Aristoteles in Mirandis: λέγει δὲ περὶ τῶν ἰταλίων ἐν τῷ Κιρκίῳ ὄρει φάρμακον ἢ φύεσθαι θανάσιμον, ὃ ποικίλῳ ἔχει τῶν δυνάμεων, ὡς π, ἀν' ὡς ἐρεανθῆναι, ὡς ἀρξήματα πρὸς τὴν ψυχὴν, ἔχει καὶ τὰς ἐν τῷ σώματι δασυμάδων, ἔστι τὸ σώμαλον ἔστι σώμαλον ἀρξήματα πρὸς τὴν ψυχὴν, ὡς τὸ ἑπιφασίαν ἔστι σώμαλον εἶναι τὸ δασυμάδων ἐλάττω. Hoc est: In Italia monte Circeo fertur venenum letale gigni tantà vi, ut, sic cui adspargatur, confestim concidere hominem faciat, pilosque toto corpore desuere; cunctaque corporis membra ita dissolvat, ut pereuntium corporis superficies miserabilis planè sit adspectu. Hinc Strabo prædicto lib. v: φασὶ καὶ πολλοὺς εἶναι τὸν Κιρκίον ὄρεσσι, ἔχει τὸ μύθος, τῶν περὶ τῶν Κίρκων, σωσινοποιῶτες. Ἐξ ἧ δὲ πλὴν, καὶ Κίρκης ἱερὸν ἔστι δένδρον βρωμιόν. δασύς δὲ καὶ Φιδάλων ἰνα Φασί Ὀδυσσεὺς. Id est: Aiunt Circeum montem radicibus abundare, fortassis, ut fabula id de Circe accommodent. Est in eo opidulum, cum Circes fano & Minerva arà. feruntque, ibi pateram quamdam Vlyssis quoque monstrari. Quid mirum jam hoc fuerit; quando Varro, annis, ut ipsi computabant Romani, post Troiæ excidium Aeneæque in Italiam adventum circè, ita scribit Rusticar. rer. lib. ii cap. iiii: Povere tot oportet porcos, quot mammas habeat. si plures pariat, esse portentum. in quo illud antiquissimum fuisse scribitur, quòd sus Aenea Laviniæ xxx porcos peperit albos. itaque, quòd portenderit, factum xxx annis; ut Lavinienses condiderint opidum Albam. Huius sus ac porcorum etiam nunc vestigia adparent Laviniæ: quòd & simulacra eorum athena etiam nunc in publico posita; & corpus matris ab sacerdotibus, quòd in falsurâ fuerit, demonstratur. Mirum sanè dictu est, quot ac quantas imperiti vulgi simplicitas istiusmodique sacerdotum nequitia impudentiaque toti Orbi terrarum invexerit superstitiones cuiusmodi putidarum fabularum innumera passim apud Græcos pariter atque Latinos reperias exempla. Hinc igitur ELPENORIS quoque, unius ex Vlyssis sociis, ibidem monstrabatur ΤΥΜΒΥΛΟΣ. Theophrastus supra dicto Histor. plantar. lib. v cap. viii: τὸ δὲ Κιρκίον καλὸν μύθος εἶναι μὲν ἀκρὰν ὑψηλὴν Φασί, δασύαν ἢ σφόδρα καὶ ἔχει δρυὸν καὶ δάφνην πολλὰ καὶ μυρρίνον λέγει ἢ τὰς ἐγχωρίας, ὡς ἐν τῷ περὶ τῆς Κίρκης καὶ φασί. ἔστι δασύαν τὴν ἑλλὰδῶν τῶν Φασί, ἐξ ἧ φύον μύρριναν, καὶ τὰς περὶ αἰετῶν ὄρεσσι, τὰ ἄλλων ὄντων μεγάλων μυρρίνων. τὴν δὲ πρὸν εἶναι τὴν εἰς αἰδρὸς ἔσον. Hoc est: Circeum aiunt excelsum quoddam esse promontorium, spissis nemoribus confitum; maximè verò robore, lauro, ac myrro. incolas autem Circe hic habitasse perhibere. ostendique Elpenoris tumulum; ex quo proveniant myrti, coronarii operis in modum crescentes: quum alie myrti sint ample. locumque eum ferunt hominis habere figuram. Plinius lib. xv cap. xxviii: Arbor ipsa [myrtus] in Europa citeriore solo, quòd à Ceranias montibus incipit, primùm Circeis, in Elpenoris tumulo, visa traditur. Scylax in Πελοποννησῶν ἑξοῖσι Λατίνων, μέγιστος Κιρκίος καὶ τὸ ἑλλὰδῶν ὄρεσσι μὴ μάλιστ' ἐστὶ Λατίνων. Id est: Tyrrhenia continuantur Latini, ad Circeum usque porrecti. & Elpenoris monumentum est Latinorum. Hyginus μυθολογικῶν cap. xxv, de Vlyste ab Circe discedente: Inde proficiscitur ad lacum Avernum: ad inferos descendit: ibique invenit Elpenorem, socium

socium suum : quem ad Elpenorem [fortè erat, apud Circen] reliquerat . interrogavitque eum , quomodo eò pervenisset . cui Elpenor respondit : Se ebrium per scalam cecidisse , & cervicem fregisse . Mox : Deinde ad superos reversus , Elpenorem sepelivit : & gubernaculum , ita ut rogaverat , in tumulo ei fixit : Ovid. Trist. lib. III eleg. III :

At miser Elpenor , recto delapsus ab alto ,
Occurrit regi flebilis umbra suo .

Et in Ibin : Neve gradus adeas Elpenore cautiùs altos :
Vimque feras vini , quo tulit ille modo .

Atque huius Elpenoris tumuli vestigium hodièque incolæ opidi S. Felicitatis , quòd est ad radices Circæi montis , sub ipso opido monstrant . quo situ antiquos morales intellexisse , vehementer dubito . sic quidpe Homerus Odyssææ lib. XI Elpenorem introducit Vlyssæm adloquentem :

Σήμα τί μοι χόλαι πολίης Ἰπὶ Ἰνὶ θαλάσσης .
Monumentumque mihi erige spumosi in litore maris .

Et sub initium lib. XII ita narrat Vlysses :

Δὴ πὸτ' ἐγὼν ἐταρᾶς περὶν εἰς δαίμαλ' Ἰκίρκης ,
Οἰσέμεναι νεκρὸν Ἐλπίνορα τεθνήσκοντα .
Φιτρὸς δ' αἰψὰ ταμόντες , ὅθ' ἀποστάτην περὶ χ' ἀκτῆς .
Θάπτομεν ἀχνύμενοι , θαλερὸν κ' ἄρα κ' χεοῖσιν .
Αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρὸς τ' ἐκάνη τὸ χεῖρα νεκρῶ ,
Τύμβον χόλαις , καὶ Ἰπὶ σήλων ἐρύσασιν ,
Πήξαμεν ἀποστάτην τύμβω δ' ἤρες ἐρετμόν .

Hoc est :

Tum ego socios premisi ad domum Circes ,
Elatum mortuum Elpenorem defunctum .
Arboribusque statim caesis , quâ summum prominebat litus ,
Sepelivimus eum tristes , copiosas lacrimas fundentes .
Ceterùm postquàm cadaver combustum est & arma defuncti ,
Busto adgesto , & desuper cippo erecto ,
Fiximus in summo sepulcro fabrefactum remum .

Ex Homeri itaque sententia tumulus Elpenoris fuisse credebatur in summo Circæi monte , qua mari imminet .

De cætero ipsum opidum *Circaum* , seu *Circaei* , Straboni equidem dicitur *πολίχμιον* , id est , *opidulum* . at antea incluta fuit urbs , & colonia Romanorum , à Tarquinio Superbo deducta . Livius lib. I : His laboribus exercitâ plebe , quia & Vrbi multitudinem , ubi usus non esset , oneri rebarur esse ; & colonis mittendis occupare latius imperii sineis volebat ; Signiam Circeiosque colonos misit : prasidia Vrbi futura , terrâ marique . Nempe , postquàm Sueffam Pometiam , florentissimam Volscorum gentis urbem , vi ceperat : ut suo loco ostendetur . Dionysius lib. IIII : ταῦτα Διοπερθελάδου ἐν εἰρήνῃ πικρὴ κ' πόλεμος ὁ Ταρκύνιος , δύο πόλεις ἀπέκτισε . τὴ μὲν , καλεῖσθαι Σιγνίαν , ἢ κ' περὶ αἰετῶν , ἀλλ' ἐκ τ' αὐτομάτης , χεμασάντων ἐν τῷ πεδίῳ τῶν περὶ αἰετῶν καὶ κατασκαδαυμένων πὲρ αὐτοπέδον , οἷς μηδὲν Διοφέρειν πόλεως . Κιρκίαν ἢ κ' λογισμὸν , ὅτι τ' Πωρρύνων πεδίῳ , μερὶς τῶν περὶ τῆ Λαλίνης , καὶ τ' σωαπίσης αὐτῆς θαλάσσης , ἐκαίρη ἐν καλῶ . Id est : His pace belloque gestis , duas deduxit Tarquinius colonias : alteram Signiam ; hæud de industria : sed casu fortuito : quum in eo campo milites hibernantes castra ita communiuissent , uti nihil ab urbe differrent . at

Circaam consultâ operâ deduxit : quòd in Pomentinorum campo , totius Latii maximo , locus is opportunè ad mare situs esset . Ergo à Tarquinio Circeii opidum & conditum & colonia deducta fuit . nam *Signia* quoque tunc primùm condita fuit : ut infra clariùs videbimus . Originem igitur ceperint Circeii circa annum urbis Romæ cxxi ; ante natum Iesum 10xiii . Verùm dubiam hæc opidi originem faciunt , quæ uterque auctor postea narrat . Dionysius lib. VIII , de Marcio Coriolano : καὶ ὁ Μάρκιος ἔθεν ἐπὶ Διομεδέους , ἤκεν ἄγων τὴν δυνάμιν Ἰπὶ Κιρκίαν πόλιν , ἐν ἣ κληροῖχοι τ' ἰταλῶν ἅμα τοῖς Ἰπὶ χωροῖς πολὺ δόμοι . καὶ τ' ἀλαμβασί τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδα . Hoc est : *Marcus* non amplius cunctatus , *Circaam* petit , opidum promiscuè habitatum à Romanis colonis & civibus indigenis : idque primo impetu cepit . De eadem re Livius lib. II : Circeios profectus , colonos inde Romanos expulit ; liberamque eam urbem Volscis tradidit . Factum hoc , teste

ibidem Livio , Sp. Nautio Rutilo & Sex. Furio Medullino consulibus ; anno urbis Romæ

Romæ cclxvi; post Tarquinius ejectos anno xxiiii. Colonia postea etiam vocatur eidem Livio lib. xxvii & xxviii. & Cicero prædicto de Naturâ deorum lib. iiii: *Circen quoque coloni nostri Circienses religiosè colunt.* Fuisse in opido fanum eius, paulo antè è Strabone intelleximus. Ipsi opidi vestigia aliqua etiam nunc visuntur in monte, vulgò *La Cirrà vecchia* dicta. Opidum sæpe poetæ Circes nomine indicant. Martialis lib. v epigram. i, ad Domitianum Cæsarem; loca commemorans, quorum secessu ille delectabatur:

*Hoc tibi, Palladia seu collibus uteris Albæ,
Cæsar; & hinc Triviam prospicis, inde Thetin;
Seu tua veridica discunt responsa sorores,
Plana suburbani quæ cubat unda fresti;
Seu placet Aeneæ nutrix, seu filia Solis;
Sive salutiferis candidus Anxur aquis;
Mittimus.*

Quinque innuit, ut supra dixi, loca; Albanum montem, & opida, Antium, Caietam, Circios, Tarracinam. Idem poeta lib. x epigr. xxx:

*Non ille sanctæ dulce Tibur uxoris,
Nec Tusculanos Algidosve secessus,
Praneste nec sic Antiumve miratur:
Non blanda Circe Dardaniæve Caieta
Desiderantur.*

Stattius Silvar. lib. i carm. iiii:

*Cedant Telegoni, cedant Laurentia Turni
Iugera, Lucrinaque domus, litusque cruenti
Antiphata; cedant vitrea juga perfida Circes,
Dulichiiis ululata lupis, arcesque superbi
Anxuris, & sedes Phrygio quas mitis alumno
Debet anus.*

Cæterum ab occidentali Circæi promontorii latere quàm exiguus quidam sinus curvo litore recipiatur; PORTVS loco usi sunt eo Circienses. Strabo prædicto lib. v: *Μετὰ δὲ Ἄντιον τὸ Κιρκαιῶν ἴσθμῳ· μετὰ δὲ τὸ πρὸς τὸν ποταμὸν, καὶ ἐπὶ αὐτῷ ὕψος μῶ. ἐπὶ τῷ ποταμῷ αἰγιαλὸς [καὶ] αἰλίμυ. πρὸς αὐτῷ μόνον τῷ Κιρκαιῷ λιμνίῳ ἔχων.* Hoc est: *Post Antium est Circaeus mons. in medio eorum est Stura fluvius, & ad eum navium statio. Hinc continuum est importuosumque litus; nisi quæ ad ipsum Circaum parvum habet portum.* Homerus supra dicto Odyssæ lib. x:

*Αἰαίλω δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'· ἐνθα δ' εἵματα
Κίρκη δ' πλόκαμῳ.
Ἐνθα δ' ἐπ' ἀκτῆς νῆι καταζόμεθα σιωπῇ
Ναύλοχον ἐς λιμένα.*

*Aeëam autem ad insulam pervenimus; ubi habitabat
Circe pulchricoma.
Heic ad litus navium devenimus clam
Navium capacem in portum.*

Virgilius Aeneid. lib. vii; ubi Aeneam deducit ab freto Siculo ad Tiberis ostia:

*Proxima Circaæ raduntur litera terra;
Dirves inaccessos ubi Solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu; tectisque superbis
Frit odoratam nocturna in lumina cedrum;
Argento tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraque leonum,
Vincla recusantum, & serà sub nocte rudentum;
Setigerique sues, atque in praesepibus urfi
Savire; ac forma magnorum ululare luporum.
Quos hominum ex facie dea sava potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës,*

*Delati in portus, neu litora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis.*

Porro reliquum litus à Circeiis ad Tarracinam ita describit Plinius lib. III cap. VI: *A Circeiis palus Pomptina est. quem locum viginti trium urbium fuisse, Mactianus ter consul prodidit. Dein flumen Vfsens supra quod Tarracina opidum, lingua Volscorum Anxur dictum.* Strabo dicto lib. V: Μετὰ δὲ τὸ ἄνω τὸ Κιρκιῶν ἐστὶν ὄρεμα μὲν δὲ ὁ π Στῆρας ποταμός, καὶ ἐπὶ αὐτῷ ὕψομα. ἐπιτὰ περὶ αὐτῆς αἰγιαλὸς καὶ ἀλίεμα, πρὸς αὐτῷ μόνον τῷ Κιρκιῶν λιμνίον ἔχων. Ἐπιτὰ δὲ ἐν τῇ μεσογαίᾳ τὸ Παμφοῖνον πεδῖον. ἐξ ἧς δ' ἐκείτων σκεδῖσι τῷ Κιρκιῶν Τάρρακινα ἐστὶ. περὶ δ' αὐτῆς μέγα ἔλασμα, ὃ πῖσος δύο ποταμοὶ καλεῖται δ' ὁ μείζων αὐφῆς. Hoc est: Post Antium est Circeus mons. in medio eorum est Stura fluvius; & ad hunc navium statio. Hinc continuum importuosumque est litus; nisi quæ ad ipsum Circeum parvus est portus. Supra in mediterraneo Pometinus sternitur campus. A Circeio porro post stadia c Tarracina est. ante eam magna est palus; quam duo flumina efficiunt: quorum maius vocatur Aufens. Virgilius Aeneid. lib. VII:

*Insequitur nimbus peditum; clypeataque rotis
Agmina densentur campis; Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veterosque Sicani,
Et Sacrae acies, & picti scuta Labici:
Quis saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
Litus arant, Rutulisque exercent vomere colleis,
Circæumque jugum; queis Iupiter Auxuris arvis
Presidet, & viridi gaudens Feronia Lico:
Quæ Satura jacet atra palus, gelidusque imas
Quærit iter vallis, atque in mare conditur Vfsens.*

Et Virgilii imitator Silius, lib. VIII:

*At quos ipsius mensis seposita Lyæi
Setia, & incelebri miserunt valle Velitra;
Quos Cora, quos spumans inimico Signia musto;
Et quos pestiferâ Pomptini uligine campi;
Quæ Saturae nebulosa palus restagnat, & atro
Liventeis cæno per squalida turbidus arva
Cogit aquas Vfsens, atque in si it aquora limo;
Ducit, aris pollens, nec dextrâ indignus avorum,
Scevola.*

Ad Virgilii verba ita commentatur Servius: Secundum hanc lectionem re verâ Saturam paludem intelligimus. sed alii Astura legunt. quod si est; paludem pro flumine posuit. nam haud longè à Tarracinâ opidum est Astura, & eiusdem cognominis fluvius. Vibius Sequester in Catalogo paludum: Pomptina, Terracina [&] Foro Appi. Et mox: 40 Satura, inter Antium & Circeios. eadem Statura. Scripsisse hoc loco ipsum Vibium, eadem & Astura, supra ad expositionem fluminis atque Asturæ monui. Quum haud exigua adfinitas esset horum vocabulorum; grammatici posteriori seculo flumen id & insulam inter Antium & Circeios cum palude inter Circeios & Tarracinam confuderunt. At SATURA ista palus haud obscure Virgilio Silioque ponitur apud Vfsentem amnem & Anxur sive Tarracinam opidum lucumque Feronie; quem III millia passuum ab Tarracinâ abfuisse, mox infra cognoscemus. & Strabo etiam difertis verbis testatur, fuisse ante Tarracinam, id est ab occidentali eius parte, quæ Vfsens fluit, vulgò hodièque Aufente dictus, paludem magnam, quam duo flumina efficiebant; Aufens scilicet, & Amasenus, sub Circeio promontorio in mare 50 effluens; de quo mox infra plura dicemus. Nil igitur hæc Satura palus commune cum Asturâ amne atque insulâ habuit. At Plinio aliisque auctoribus vocatur POMPTINA palus; & item plurali numero POMPTINAE paludes: quia in Pomptino sive Pometino erant agro, à Sueisâ Pometiâ, Volscorum urbe mediterrancâ sic dicto; ut infra ostendetur. Pompeius Festus: Pontina tribus, à Pontiâ urbe: à qua & palus quoque Pontina adpellata est juxta Terracenam. Sic equidem vocabuli opidi genuinum Pometia postea depravatum est. qua de re pluribus agam insequenti hinc capite. Hinc apud Plinium etiam lib. XXVI cap. IIII, ubi magicas ridet vanitates,

ita legitur: *Siccantur hodiè arbiopide herbâ Pontinâ paludes: tantumque agri suburbana reddatur Italia.* Et lib. xvii cap. iiii: *Cacuba vites in Pontinis paludibus madent.* Apud Plutarchum in vitâ C. Iulii Cæsaris ita scriptum est: τὰ ὑδρῆλη τὰ περὶ Νουμωπῆνον καὶ Σηπὸν ἐκτελείσθαι, πρὸς δὲ τὸν ποταμὸν πολλαῖς ἐνεργὸν ἀποθνήσκον μυστρίων ἐπιχειρεῖ. Quem locum ita interpretes Latini verterunt: *Paludes in Nomentanis & Setinis derivare molitus est; atque efficere campum qui multa millia posset capere agricolarum.* Ar mendosum esse vocabulum Νουμωπῆνον, facillè ex aliis didicisse poterant auctoribus. Suetonius in eodem Iulio Cæsare; cap. xliiii: *Siccare Pomptinas paludes destinabat.* Dio lib. xliiii, de eodem Cæsare: τὰ πᾶσι τοῖς περὶ τὴν Ποντίναν χῶσιν ἐπέσχετο. id est: *Usque per Pontinas paludes aggerem duceret.* Aggerem scilicet viæ Appiæ. unde 10 Lucanus lib. i i i:

Et quâ Pomptinas via dividit uda paludes.

Juvenalis Satyrâ i i i:

*Interdum & ferro subitus grassator egit rem,
Armato quoties tuta custode tenentur*

Et Pomptina palus & Gallinaria pinus.

Horatii vetus commentator ad Satyr. v libri i: *In paludibus Pomptinis; quas Cæsar ad mare derivavit.* Horatius de Arte poetica:

*Debemur morti nos, nostraque: sive receptus
Terrâ Neptunus classis aquilonibus arcet;
Regis opus: sterilisve diu palus apraque remis
Vicinas urbes alit, & grave sentit aratrum:
Seu cursum mutavit iniquum frugibus amnis.*

20

Ad hæc ita vetus commentator: *Modò autem subdit, quòd non tantùm verba hominum intercant; sed & homines, & omnia eorum facta.* quod tribus continuis adprobat exemplis. primum, de portu Ostiensi. nam apud Ostiam civitatem Augustus mare irrumpeus interclusit; & aggere terra & lapidibus obstruxit; portumque ibi fecit. secundum, de Pomptinis paludibus: quas Augustus exsiccavit, & habitabilis reddidit; injecto similiter aggere lapidum & terra, tertium, de Tiberi fluvio: quem Agrippa de proprio derivavit abveo ad eum, per quem modò fluit. Item postea: *Significat portum Lucrinum & alios, ab 30* Augusto manu factos. Mox: *Divus Augustus duas res divinas fecit.* ut Pomptinam paludem exsiccaret & ad mare meatum habere cogeret; ut post & anari posset. deinde portum Lucrinum munivit. Ergo, quod Iulius Cæsar opus destinaverat, Augustus tandem perfecit. Nemini igitur jam dubium esse potest, quin apud Plutarchum scribendum sit. τὰ ἔλη τὰ περὶ τὴν Ποντίναν καὶ Σηπὸν: id est; *Paludes, quæ circa Pomptinum agrum & Setiam sunt.* Nam aliis quoque Græcis auctoribus scribi τὸ Πρωμωπῆνον πρὸς δὲ τὸν ποταμὸν, proximo hinc capite videbimus. Ergo Pomptinæ istæ paludes ad Setiam usque pertinebant? Maximè. hac quidpe ratione Circæum montem Homerus finxit esse insulam; ut suprâ intellectum. Imò ultra etiam versus Tiberim protendebantur. Strabo lib. v: Ἀπασὶ δ' ἐστὶν ὀδοῦμαιν ἢ Ἀλβίην καὶ περὶ τὸν ποταμὸν ὀλίγων χωρίων, τῶν καὶ τῶν περὶ 40 ὀλίγων, ὅσα ἐλάδη καὶ νοσοῦν, οἷα τὰ τῶν Ἀρκατῶν, καὶ μετὰ τὸν Ἀνίον καὶ Λακωνίαν, μετὰ τὴν Πρωμωπῆνον, καὶ Ἰνῶν τῶν Σηπῶν χωρίων καὶ τῶν περὶ Ταρρακίνας καὶ τῶν Κιρκίον. Id est: *Omne Latium felix est atque morbofa; ut Ardeatinus ager; & quod est Antium inter Laviniumque, ad usque Pomptinum campum; & Setini agri quadam, ac circa Tarracinam Circæumque.* Imò ipsa Setia, in montibus sita, Pomptino huic imminet campo. Martialis lib. x. epigram. lxxiiii:

*Nec quæ paludes delicata Pomptinas
Ex arce clivi spectat urva Setini.*

Et lib. xiii epigr. cxii:

*Pendula Pomptinos qui spectat Setia campos,
Exiguâ vetulos misit ab urbe cados.*

50

Hinc Vibius Sequester, in dicto Catalogo paludum: *Pomptina, Terracina & Foro Appii.* Opidum hoc & ipsum sub Setiâ fuisse situm in viâ Appiâ, proximo hinc capite patebit. Nimia igitur brevitatis falsum quiddam perscribere Plinium coëgit dicto lib. iii cap. v, his verbis: *Circeii, quondam insula, immenso quidem mari circumdata, ut creditur Homero; at nunc planitie.* Mirum est, quod hac de re tradere hominum

minimam

minum notitia possumus. Theophrastus Circeiorum insula mensuram posuit stadia octoginta, in eo volumine, quod scripsit Nicodoro, Atheniensium magistratus; qui fuit Urbis nostra quadringentesimo sexagesimo anno. Quidquid est ergo terrarum, prater x millia passuum prope ambitus, adnexum insula. Post eum annum accessit Italia aliud miraculum. à Circeius palus Pomptina est: quem locum viginti trium urbium fuisse, Mutianus ter consul prodidit. Dein flumen Vrsens, supra quod Tarracina opidum. Quum xii circiter sint millia passuum inter Circæum & Terracinam, quis temerè credat, xxiii fuisse hoc spacio urbeis? Sanè Mutianus iste omnem intellexit Pomptinum campum: in quo vetustiores tradiderant tot fuisse urbeis, antequàm paludes eum occuparent. Nec hoc jam mirum fuerit; quando Plinius eodem capite postea adfirmat, 1111 urbeis seu populos ex antiquo Latio, cuius terminum ipse statuit Circæum montem, interiisse sine vestigiis. At tamen incertum est, paludes ne heic priùs fuerint, an urbes in aridis agris, quos postmodum paludes opplevertint, urbeisque extinxerint. quamquam hoc haud obsecurè innuere videtur Plinius his verbis: *Post eum annum accessit Italia aliud miraculum. à Circeius palus Pomptina est: quem locum xxiii urbium fuisse, Mutianus ter consul prodidit.* Nullum sanè aliud miraculum his verbis innuitur, quàm quod xxiii urbibus à palude Pomptinà acciderit. Servius, ut supra relatum, ad Virgilio Aeneid. lib. 111 ita scribit: *Qui nunc Circeius mons à Circe dicitur, aliquando, ut Varro dicit, insula fuit; nondum siccatis paludibus, quæ eum dividebant à continenti.* Ergo jam bis tunc insula factus erat Circeius mons: priùs, Homeri tempore; ut supra ostensum: dein, post annum Urbis Romæ cccc lxx. Vtrum ex his tempus intellexerit Varro, incertum est. Nec constat, an paludes unà siccaverit Appii, quum in consulatu suo viam, injecto paludibus aggere, primus Romanorum stravit, quæ inde Appia adpellata, & opidulum in eà erectum Forum Appii. Sed sæpè paludes hæc iterum restagnaverunt. Epitomator Livii lib. xlvi: *Pomptina paludes à Cornelio Cethego consule, cui ea provincia evenerat, siccata; agerque ex iis factus.* Collega fuit in consulatu M. Cornelii Cethegi L. Anicius Gallus, anno urbis Romæ 1091, ante natum Iesum c lxxii. Post Augusti siccationem Strabo dicto lib. v postea: *πλησίον ἢ τῆς Ταρρακίνης, βαδίζοντι τῆς ἑώρας, ὡς ἔχει βλῆ) τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς ἑώρας, ὡς τῆς ἐμβαλῆς ἐφ' ἑαυτοῦς ἐκβαίνων περὶ τῆς, ἔβαδίζον τὸ λοιπὸν τῆς ὁδοῦ τῆς Ἀππίας. ἀλλὰ ἔμεθ' ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν δι' ἡμῶν.* Hoc est: *Prope Tarracinam, quæ Romam itur, propter viam Appiam fossa longa ducta est, quæ palustribus fluvialibusque impletur aquis. ea noctu maxime navigatur: ut, qui navim vesperi intrant, manè egressi, Appiâ viam pergant. sed et interdum multi naves loris trahunt.* Fuisse huius Fossæ longitudinem xv millium passuum, id est, ab Foro Appii ad Feroniæ usque fanum, 111 millia ab Tarracinâ disitum, ex Horatii Satyrâ v libri primi patet: ubi ita scribit:

40
Egressum magnâ me excepit Aricia Româ
Hospitio modico. rhetor comes Heliodoros,
Græcorum longè doctissimus, inde Forum Appi,
Differtum nautis cauponibus atque malignis.
Hoc iter ignavi divisimus, altius ac nos
Precinctis, unum minus est gravis Appia tardis.
Heic ego propter aquam, quod erat deterrima, ventri
Indico bellum, cœnanteis haud animo equo
Expectans comites. iam nox inducere terris
Umbras & cælo diffundere signa parabat:
Tum pueri nautis; pueris convicia nauta
Ingerere. huc adpelle. trecentos inferis: obe,
50
Iam satis est. Dum es exigitur, dum mula ligatur,
Tota abii hora. Mali culices ranaque palustres
Avertunt somnos. absentem cantat. amicam
Multa prolutus vappâ nauta atque viator
Certatim. tandem fessus dormire viator
Incipit; ac missè pastum retin. cula mula
Nauta piger saxo religat; stertitque supinus.
Iamque dies aderat, quum nil procedere lintrem

*Sentimus: donec cerebrosus proflit unus,
Ac mule nautaque caput lumbosque saligno
Fuste dolat. quartâ vix demum exponimur horâ.
Ora manusque tuâ lavimus, Feronia, lymphâ.
Milliarum pransi tria repimus; atque subimus,
Impositum saxis latè candentibus, Anxur.*

Hinc Tacitus Annal. lib. xv: *Ceterum Nero usus est patria ruinis. exstruxitque domum, in qua haud perinde gemmae & aurum miraculo essent, solita pridem, & luxu vulgata: quam arva & stagna: & in modum solitudinum, hinc silva. inde aperta spacia & prospectus: magistris & machinatoribus Severo & Celere; quibus ingenium & audacia erat, etiam, qua natura denegavisset, per artem tentare, & viribus principis illudere. namque ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressimos promiserant; squalenti litore, aut per montis adversos. neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomptina paludes. cetera abrupta, aut ardua: ac, si perirumpi possent, intolerandus labor: nec satis causa. Hinc illud Plinii, quod circa Neronis exitum initiumque imperii Vespasiani scripsit supra dicto lib. III cap. v: *A Circeis palus Pomptina est. Et item xxvi cap. IIII: Sicentur hodie aethiopide herbâ Pomptina paludes: tantumque agri suburbae reddatur Italia. Et Lucanus dicto lib. III:**

Et quâ Pomptinas via dividit uda paludes.

Item Iuvenalis Satyrâ III:

Et Pomptina palus, & Gallinaria pinus.

Traianus postea imperator an quid heic siccaverit, dum viam instauravit, incertum est. Dio lib. LXVIII, in vitâ eius: *τὰ ἐλθὼν τὴν Ποντιῖνα ἀδομήτως λίθω' ἔχεις ὁδὸς παρὸν ὁδομησῶς, καὶ τὴν Φύσιν μετὰ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἔχουσαν.* Id est: *Per Pontinas paludes viam saxo stravit. exstruxitque juxta vias aedificia; ponteisque magnificentissimos fecit. At annis ferme cccc post Traiani imperium iterum siccatae fuere sub Theodorico, Gothorum in Italiâ rege. qua de re apud Cassiodorum Variar. lib. II epistola est XXXII huiusmodi: Senatus urbis Romae Theodoricus rex. Vir magnificus atque patricius Decius, glorioso circa rempublicam amore devinctus, ultero postularum voto mirabili, quod vix potuisset sub consilio nostra pietatis imponi paludem Decennovii, in hostis modum vicina vastantem, fovearum ore patefacto, promisit absorbere. illam famosam saeculi vastitatem; quam sub diuturnitate licentia quondam mare paludestre possedit: cultisque loci inimicum superfundens undâ diluicium, terrenam gratiam silvestri pariter horrore confudit. nihil utile nutriens, sub liquore spoliatum fructibus est solum, postquam obnoxium cepit esse paludibus. Ideo miramur priscae confidentia virum: ut, quod diu virtus publica refugit, manus privata susceperit. Hunc ergo audacem laborem adgressurum se laudabili perfectione pollicitus est: ut, percunte damno surgite, qua fuerant amissa, ulterius non perirent. unde nostra super hac parte serenitatis postulat iustiones: ut auctoritate publicâ subeat opus extimium, quod erit cunctis viantibus profuturum. Sed vos, patres conscripti, presentibus decretis adnuimus, ut ad loca ipsa Decennovii duos ex vestro corpore dirigatis: quibus arbitrantibus, quantum spacii restagnantis incursum paludestris illuvies occupavit, fixis terminis adnotetur. ut, quum ad perfectionem promissum pervenerit, liberatori suo reddita terra proficiat. nec quisquam inde aliquid presumat attingere, quod tam diu invadentibus aquis non potuit vindicare. Et epist. XXXIII: Decio, viro illustri, patricio Theodoricus rex. Vobis, itaque desideria iusta poscentibus, presenti auctoritate concedimus, ut, stagnis Decennovii paludibusque siccatis, sine fisco possideas in solum rura revocata: nec ullam metuas liberatis rebus exhibere culturam, quas sub generalitatis testimonio absolvimus. Hinc etiam ad amplissimum senatum praecepta transmisiimus; ut definito nunc spacio, ad tuum pulcre transeat dominium, quod est à fœdis gurgitibus vindicatum. equum est enim, ut unicuique proficiat labor suus. Perfectum tunc fuisse id opus, restatur eius saeculi inscriptio, quæ, postmodum Tarracinæ reperta, inter alia, quibus partim tituli Theodorici regis exprimentur, hæc continet verba:*

DECENNOVII . VIAE . APPIAE . ID . EST . A . TRIP
 VSQVE . TERRACENAM . ITER . ET . LOCA . QVAE
 CONFLVENTIBVS . AB . VTRAQVE . PARTE . PALVDVM
 PER . OMNES . RETRO . PRINCIPVM . INVNDAVERANT
 VSVI . PVBLICO . ET . SECVRITATI . VIANTIYM
 RESTITVIT * * * * * PER
 PLVRIMOS . QVI . ANTE . NON . ERANT . ALBOS
 DEDVCTA . IN . MARE
 AQVA

Vnde autem, quæ antea erat Pomptina, posteriori isto sæculo dicta fuerit DECENNOVII PALVS, ostendit. Procopius Gothicar. rer. lib. 1, his verbis: Ε' πρὸ τῆς ἀλαϊνῆς Νεάπολιν ἤκουσαν, ἐς χωρὸν ξυμπίπτοντα τῶν ἐπιτοίχων τῶν Διχαρτοῦς ἐκείνους διέχον, ὅπερ τῶν μῆτρων καλεῖται τῶν ἐπιτοίχων. ἐστὶν δὲ γὰρ ἐν τῷ πεδύσῳ αὐτῶν σφίγγιν ἔδοξεν ἀεὶ εἶναι πῆδα γὰρ πολλὰ ἐν τῷ πεδύσῳ ἐστὶν ἰσχυρὰ. οὗτοι δὲ καὶ ποταμοί, ὃν Δεκανόβιον τῆς ἀλαϊνῆς φωνῆ καλοῦσιν οἱ Ἕλληες, ὅτι δὴ ἐνεκα τῆς ἀλαϊνῆς ἐστὶν σημεῖα, ὅπερ ξυμπίπτει καὶ δέκα καὶ ἑκατὸν σταδίας, ἕτα δὴ ἐκβαλλεῖ ἐς θάλασσαν ἀμφὶ πᾶσιν ταρρακίνοις, ἧς ἀρχὴ οὗτος τὸ κίρκιον ἐστίν. Hoc est:

20 Postquam captam Neapolim esse accepere, in unum locum, ducenta & LXXX stadia ab Româ dissitum, quem Romani Regeta adpellant, convenerunt: in quo quam optimè castra se posituros rebantur; quod campi hec essent multi equis pascendis aptissimi. sed & flumen, quod Latino vocabulo Decennovium incole vocant, quod XVIIII miliaria delapsus, qua stadia conscium CXIII, in mare effunditur circa Tarracinam; cui vicinus est mons Circus. Ergo VI tantum stadia in singula miliaria computavit Procopius. atque hac ratione stadia ista CCLXXX inter Romam & Regeta locum millia passuum erunt XLVI, cum stadiis III. super qua equidem mensurâ satis rectè ei convenit cum Appiano; qui Civil. bellor. lib. III, de Augusto loquens, οὗτ' ὤπασε, inquit, πρὸς τὰ ταρακίνας δύο τετρακοσίων περὶ τῶν σταδίων. id est; Quum circa Tarracinam esset, ad CCC circiter ab Româ stadia. Tot quidpe stadia, more eius ævi septenis stadiis cum dimidio in singula millia passuum computatis, reddunt millia LIII, cum stadiis II ac dimidio. Ex præscriptis igitur Procopii verbis haud obscurè patet, eundem amnem eius tempestate à cursus spacio dictum fuisse DECENNOVIUM, qui antiquioribus temporibus erat VFENS, prope Tarracinam in mare influens, Virgilio, Silio, Plinio, Claudiano, ac Livio, memoratus: sed huic sine nomine. Verba eius lib. XXIII: Navium longarum species in flumine Tarracina vise. Virgilium atque Silium supra citavimus, ad nomen Saturæ paludis. Claudianus in Panegyrico de Probi & Olybrii consulatu:

Tardusque suis erroribus Vfsens.

Idem antiquissimis Romanis per diphthongum dictus fuit OVFENS. Festus: Oufentina tribus initio causa fuit nominis Oufensis; quod est in agro Privernate, inter mare & Terracinam. Lucretius: Priverno Oufentina venit fluvioque Oufente. Mita sanè fluminis descriptio, inter mare & Tarracinam, quum urbs hæc in ipso ferè fuerit litore; quumque ipsum flumen in mare prope urbem exierit. Apud Livium lib. VI II ita est scriptum: Latinus ager, Privernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen, plebi Romana dividitur. Hinc lib. VIII: Due Romæ addite tribus; Vfsentina & Falerna. Heic etiam quædam exemplaria habent, Oufentina. Sed alia diphthongo etiam dicebatur amnis AVFENS: unde vulgare ei hodièque vocabulum Aufente. Strabo lib. V: Πρὸς τῆς ταρακίνας μέγας ἐστὶν ὁ ποταμὸς ὃν ποταμοὶ καλεῖται δὲ ὁ μέγας Ἀυφιδος. Id est: Ante Tarracinam magna est palus, quam duo efficiunt amnes; quorum maior dicitur Aufidus. Hoc sanè nomen fuit fluminis longè maximi celebratissimi in Apuliâ, unde censuerunt viri docti corrigendum id vocabulum apud Strabonem in οὐφας, Vfsens. at ego vocalem A haud temerè mutaverim: utique, quum hodièque vocetur amnis L' Aufente; & antiquissimis illis temporibus fuerit Oufens. Ceterum alter ille fluvius ipsum opidum Privernum & infra hoc celeberrimum monasterium, quod vulgò vocatur L' Abbadia, præterfluit, adpellatur autem antiquis scriptoribus, Virgilio, Vibio Sequestro, ac Servio, AMASERVUS. Virgilius Aencid. lib. VII:

Tom. 2.

T 3

Quisque

Quique altum Præneste viri, quique arva Gabina
 Innonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
 Hernica saxa colunt: quos dives Anagnia pascit,
 Quos Amasene pater.

Ad hæc ita Servius: Amasenus, est fluvius vicinus civitatis Privernatium; qui Anagninenses agros irrigat. Quum & Setia & Signia & Frusino Volscorum agri opida intercedant, minimè credibile est, Anagnia, Hernicorum opidi, agrum irrigasse Amasenum, paullo suprâ Setiam exortum. proinde id ex poetâ suo potiùs conjecisse, quàm ex idoneo aliquo geographo didicisse videtur grammaticus Servius. At de Privernatium vicinitate haud falsus est. Vibius in catalogo fluminum: *Amasenus, Privernatium*. Ipse Virgilius lib. xi:

Pulsus ob invidiam regno vireisque superbas,
 Priverno antiquâ Metabus quum excederet urbe,
 Infantem, fugiens media inter prælia belli,
 Sustulit, exsilio comitem: matrisque vocavit
 Nomine Casmilla, mutatâ parte, Camillam.
 Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
 Solorum nemorum. tela undaque sæva premebant:
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce fuga medio summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis. (tantus se nubibus imber
 Ruperat.) ille innare parans, infantis amore
 Tardatur; caroque oneri timet.

His igitur duobus fluminibus, Vfente atque Amaseno, maximè implebantur prædictæ Pomptinæ paludes: quas à Tribus Tabernis ad Tarracinam usque extensas fuisse, suprâ scripta inscriptio antiqua testatur: id est, spacio xxx ferme millium passuum; quod infrâ in expositione Trium Tabernarum patebit. Plinius, ut suprâ dicto lib. iii cap. v nimium eas coarctaverit, inter Circeios & Tarracinam; sic alibi perperam ultra Tarracinam in Fundanum usque agrum protulit. Verba eius lib. xiiii cap. vi hæc sunt: *Anteâ Cæcubo vino erat generositas celeberrima, in palustribus populeis, sinu Amyclano. quod jam intercidit, & incuriâ coloni locique angustia; magis tamen fossa Neronis, quam à Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat.* Et lib. xvii cap. iiii: *Cæcuba vites in Pomptinis paludibus madent.* Certè si etiam tunc Cæcubæ vites in paludibus madebant, nescio quomodò ipsum vinum Cæcubum jam intercidisse voluerit: nisi fortè vitem Cæcubam ex agro Fundano, cuius opidum hodièque vulgo vocatur *Fondi*, in paludes Pomptinas transpositam, ut multæ aliæ alio passim vites fuere translatae, intellexerit. quidpe nec istæ cis Tarracinam Pomptinæ paludes in Cæcubum usque agrum continuo aliquo tractu protendi poterant; quando satis magnum intercedit montium jugum: in cuius quasi promontorio sita est Tarracina: nec ipsum Pomptini agri nomen eò usque prolatum fuit: quum totus is fuerit Volscorum; ut sequenti hinc capite liquebit: Volsci autem ultra Tarracinum nihil tenuerint. At lib. xxiii cap. i iterum in eandem sententiam, *Cæcuba*, inquit, *jam non gignuntur.* Atque hac Plinii negligentia in errorem præcipitatus nuperus geographus Abrahamus Ortelius; quamlibet ipse per hæc loca iter fecisset, coramque ea lustrasset; tamen ad illius mentem continuas toto hoc litore ad Lirim usque in tabulâ Latii pinxit Pomptinas paludes. Cæterum in Chronico Cassinensi lib. ii cap. xxvi sic scriptum est: *Eodem tempore cives Terracinenses obtulerunt piscariam, quæ à flumine ipsius civitatis ad mare tenditur. Roffridus item patricius obtulit ibidem piscariam suam in palude Trasectâ, juxta memoratum flumen de Terracinâ.* Haud equidem dubitaverim, quin corruptum sit hoc vocabulum *Trasectâ*; ut innumera alia propria locorum fluminumque in eodem Chronico nomina. eandem verò intelligi circa Vfentem annem paludem, quæ aliàs Pomptina, ac postea Decemovii palus adpellata fuit, omnino mihi persuadeo. At illud jam minus scio, quisnam ille fuerit Procopii locus *Regeta*, nè *Регета* *режетов*, circa Tarracinam. neque ullam Latini vocabuli formam vel originem, quod vult ille, in eo nomine dispicio. unde hoc quoque vitiatum esse, vehementer suspicor. Apud Servium Donatus atque Clavarius *PINETVM* habent

bent hoc tractu. Virgilius Aeneid. lib. xi Latinum introducit regem ita in concilio loquentem.

*Est antiquus ager, Tusco, mihi, proximus amni;
Longus in occasum, sineis super usque Sicanos.
Aurunci Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colleis; atque horum asperrima pascunt.
Hac omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiae Teucrorum: & fœderis aquas
Dicamus leges; sociosque in regna vocemus.*

10 Ad hæc ita Servius: Hoc loco Donatus erravit; dicens, agrum, quem Latinus donare se disponit, esse in Campania juxta r'fentem fluvium; (quod etiam Clavarius ait) cuius terras vicinas Tusci aliquando tenuerint. ut inde dictum sit, Tusco proximus amni. Agit etiam hoc argumento; quod illis est locus, qui hodièque Pinetum vocatur. Constat loca illa omnia esse campestria. nec procedit, quod dicitur Celsi plaga pinea montis. Per temporis anticipationem, quæ frequens est Virgilio, antiquum heic adfectum est Latini regis orationi Latium, cuius sineis Tarquinius demum Superbus ad Circeum usque protulit montem, supra cap. i huius libri dictum est. circa eundem autem montem multam fuisse pinum arborem, paullo antè in descriptione eius intelleximus. Ab hoc igitur pineo monte longum intellexit poëta agrum, in occasum versus, ad Tuscum usque amnem, id est, Tiberim. Hinc autem credibile fit, Procopium quoque scripsisse, χωρὶον, ὅπερ Ῥωμαῖοι καλεῖσι Πινέταν. id est; Locum, quem Romani Pineta vocant. Nec perinde abhorrent illa ὀρθοήκη τε καὶ ἀσπερσία ἐπέδια, octoginta atque ducenta stadia; id est, secundum Procopii computationem, XLVI millia passuum.

Ipsa hinc τάρρακίνα, TARRACINA urbs, compluribus memoratur auctoribus, quos citatum imus. sed posterioris sæculi hominibus TERRACINA, quod hodièque vulgare eius est vocabulum, quasi ab nescio cuius terræ argumento quæsitâ adpellatione, dicta est: & quia η tunc ut i sonabat, sæπε τάρρακίνα. quod Latine etiam fecere TERRACENA; ut in supra citatâ inscriptione Theoderici regis vidimus. ex qua apud omnes antiquos auctores idem vocabulum voluisse Fulvium Vosinum testitur pro Tarracinâ, vehementer ego miror. A Græcis urbi hoc nominis fuisse impositum, diserte testatur Strabo lib. v: Ἐξῆς δ, inquit, ἐν ἑκατὸν σταδίοις τῷ Κίρκαιῳ ἢ Τάρρακίνα ἐστὶ, Τραχίνη καλεῖται ἢ ἀσπερσία, ὅτι ἔστυμβεθνήκετο. Id est; Sequitur post c stadia à Circeo Tarracina; antea TRACINNE dicta, ab re ipsâ. Id est, aspera; ab asperitate loci; quia in scopulo condita erat, ut mox videbimus. Ovidio ab eodem argumento aliâ vocabuli formatione Τραχάς, TRACHAS dicitur

30 Μετὰ μορφοσάτων lib. xv, in his versibus:

*Minturnæque graves, & quam tumulavit alumnus,
Antiphataque domus, Trachasque obfessa palude,
Et tellus Circeæ, & spissi litoris Antium.*

40 Recto ordine, ut post videbimus, recenset huius litoris opida; Minturnas, Caietanam, Formias, Tarracinam, Circeios, Antium. Melalib. ii cap. iii. Minturna, Formia, Fundi, Terracina, Circes domus aliquando Circei, Antium. Apud Stephani epitomatorum ita scriptum: Τάρρακίνα, πλὴς ἰταλίας Διονύσιου πεντηκοντατῶ Ῥωμαϊκῆς δεχαιολογίας. τὸ ἔθνην τάρρακίνας. Id est; Tarracina, opidum Italia; auctore Dionysio Antiquitat. Rom. lib. xv. gentilitium inde Tarracenus. Mox postea: τάρρακίνη, πλὴς ἰταλίας. φλέγων. τὸ ἔθνην τάρρακίνας. Hoc est; Tarrachina, opidum Italia; auctore Phlegonte. gentilitium Tarrachinus. Hoc equidem opidi vocabulum facillè crediderim ita ipsum scripsisse Phlegontem: quia proxima hæc erat inclinatio ex primitivo illo τερρακίνη. at τάρρακίνα scripsisse Dionysium, valdè dubitarem, nisi apud Polybium quoque lib. iii bis forent opidani τάρρακίνας, Tarracénitas. Plutarcho certè in C. Mario & Iulio Cæsare est aliquoties τάρρακίνη. quæ apud Diodorum lib. xiiii est ταρακίνη & Dionii lib. lxx ac Zonaræ lib. ii ταρακίνα. Latinis verò auctoribus, Cæsari Civil. belli lib. i, Ciceroni de Oratore lib. ii, ad Atticum lib. vi epist. v ac lib. viii epist. xiii, Livio lib. xxiiii & xxv ii, Valerio Maximo lib. viii cap. i, Melæ dicto libro ii cap. iii, Plinio lib. iii cap. v, lib. xiiii cap. ii, Tacito Histor. lib. i, Spartiano in Vitâ Hadriani, Solino cap. viii, & Martiano lib. vi.

Tarracina. & inde opidani Sallustio in Bello Catilinario, item Ciceroni in oratione pro Sex. Roscio Amerino, ac Tacito Historiar. lib. 1111, TARRACINENSES. Sed ipsa urbs plurali etiam numero dicitur Livio, Ptolemæo, atque Appiano, *Tarracinas*. Appianus Civil. bellor. lib. 1111: ὄντα ἀντὶ τοῦ τῆς Τάρακινᾶς. *Quum esset circa Tarracinas*. Ptolemæus id vocabulum habet lib. 111, in descriptione Italiae; & item lib. VIII cum articulo αἱ Τάρακινᾶς. Livium mox producemus: Cæterum ipsis incolis Volscis dicebatur ANXUR. Plinius dicto lib. 111 cap. v: *Dein flumen Vfsens supra quod Tarracina opidum; lingua Volscorum Anxur dictum*. Pompeius Festus: *Anxur vocabatur, quæ nunc Tarracina dicitur, Volscæ gentis; sicut ait Ennius; Vulsculus perdidit Anxur*. Livius lib. 1111: *Valerius Antium petit, Cornelius Ecebras. Quacumque incessere. latè populati sunt recta agrosque; ut distinerent Volscos. Fabius, quod maximè persebatur, Anxur oppugnandum, sine ullâ populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinae sunt*. At ipse etiam singulari numero dixit Livius Tarracinam. lib. XXI11: *Navium longarum species in flumine Tarracinae vise*. lib. XXVII: *Tarracina in mari; haud procul portu angues magnitudinis mira lascivientium piscium more exsultasse*. Porro Diodorus lib. XIV: κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν ἐξεπολιόρησαν οἱ Ῥωμῆσσι τὸ ὄνομα τῶν πόλεων, ἢ τὸ πρὸ ἀνέξωρ, νῦν δὲ ὀνομάζεται Τάρακινᾶ. Id est: *In Italiâ Romani Volscorum urbem, quæ tunc Anxur, nunc verò Tarracina vocatur, expugnaverunt*. Illo vocabulo maximè usi sunt poetæ; alii neutro genere, ut præscripti Ennius atque Livius; masculino genere alii, Horatius Satyrâ v libri I:

— Subimus

Impositum saxi latè condentibus Anxur.

Martialis lib. v epigr. I:

*Seu placet Aeneæ nutrix, seu filia Solis,
Sive salutaris candidus Anxur aquis.*

Lib. VI epigr. XLII:

*Non mollis Sinuessa, fervidique
Fluctus Passeris, aut superbus Anxur.*

Lib. X epigr. LI:

*O nemus; ô fontes, solidumque madentis arena
Litus, & aquareis splendidus Anxur aquis.*

Silius atque Lucanus utrum genus intellexerint, incertum est. Lucanus lib. III:

Iamque & precipites superaverat Anxuris arceis.

Atque tot gravissimorum auctorum testimoniis innixus, audacter equidem negaverim ab ipso Statio feminino genere scriptum fuisse *superba Anxuris*, Silvar. lib. I carm. III, in his verbis:

*Cedant Telegoni, cedant Laurentia Turni
Ingera, Lucrinaque domus, litusque cruenti
Antiphata; cedant vitrea juga perfida Circes
Dulichis ululata lupis; arcesque superba
Anxuris, & sedes Phrygio quas mitis alumno
Debet anus.*

Virgilius etiam bellatorem hoc nomine fingit Aeneid. lib. X, in his versibus:

*Dardanides contra fuit. Anxuris ense sinistram
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.*

At Aeneid. lib. VII ita scribit:

*Qui salus, Tiberine, tuos sacrumque Nymici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colleis.
Circumque jugum; queis Iupiter Anxurus arvis
Præsides, & viridi gaudens Feronia luco.*

Ad quæ ita Servius: *Circa hunc tractum Campania colebatur puer Iupiter, qui Anxurus dicebatur, quasi ἀνδρὸς ἔρως, id est, sine novaculâ; quia barbam numquam rasisset: & Iuno virgo, quæ Feronia dicebatur. Et ad præscripta Horatii verba ita habent antiqua scholia: Fanum Feronia in tertio erat milliario à Tarracinâ. imò verò Feronia, Iovis Anxuris uxor, ibi colebatur; quemadmodum Iupiter Anxur Tarracina. Mox: Dictum Anxur à Iove Anxure; qui ibi colebatur imberbis, idcirco nominatur Anxurus, quasi ἀνδρὸς ἔρως, id est, sine novaculâ; quia nondum barbam rasisset. Videndus & Cornutus in libro de Cognominibus deorum: Ita equidem grammatici hi probè inter se consentiant, contra quos negare*

negare haud ausim, Iovem Anxurum dictum fuisse; quandoquidem disertè sic eum adpellat poeta Virgilius, & in nummo antiquo legitur IOVIS AXVR: ubi non omis- sum est, ut in innumeris aliis passim inscriptionibus antiquis reperimus exempla in aliis vocabulis: tum in Græco nummo est ΑΓΕΥΡΟΣ. at ita dictum fuisse Iovem Græcis hominibus, quasi *αἰὸς ἔφυε*, haud temerè iisdem crediderim grammaticis. primùm, quia usitatissimum ipsis est, quod sæpè jam antè observavimus, immania circa vocabulorum origines proferre nugamenta. tum, quòd in Græco sermone privativæ voces, id est, quæ privandi vim habent, non à particula *αἰὸς*, sed ab simplici *α* compositionem habent: quæ si primam literam habeant vocalem, interpo- nitur *υ*, ut Latinis *d* in *redire*, *redimere*, *redintegrare*. quapropter Fulvius Ursinus ubi- que apud auctores scribendum censèbat pro Anxur Axur, quasi Iovis cognomen- tum fuisset Α *ζυ* *θ*. nisi disertis literis perscriptum reperisset in antiquo lapide CO- LON. ANXURN. cum quo convenit illud Græci nummi Α *γ* *ε* *υ* *ρ* *θ*. Itaque haud te- merè ego cum Dausqueio, novissimo Sili commentatore, nugatoriorum posterioris ævi grammaticorum auctoritatem prætulerim auctoritati Plinii, qui Tarracinam opidum Volscorum lingvâ Anxur dictum testatur. Apud Volscos autem *Iovem pue- rum*, ut exhibetur in nummo, adpellatam fuisse Anxurem, Virgilio dictisque lapi- dis ac nummi inscriptionibus facillè concesserim: nisi quis fortè suspicetur, à Roma- nis, Græcæ originis gente, postquam urbem Anxur de Volscis ceperunt, talem Io- vi habitum adiectum fuisse. namque *Feroniam* quoque deam à Græcis adpellatam vult Dionysius, ut mox videbimus, à quibus urbem primùm dictam esse *Τεργυρίω*, & mox *Ταππαρίω*, ac tandem *Ταππαρίω*, suprâ è Strabone ac Stephano cognovi- mus: nempe *δοτὸν ἔργοντι* & *ἔργοντι*, ab asperitate loci, in quo condita erat, *scopu- loso* ac *præcipite vertice montis candidi*; in quo nunc quoque ingentes conspiciuntur antiquæ fabricæ reliquiæ, figurâ quadratâ; quas plerique theatrum fuisse arbitran- tur. Partem tamen urbis jam olim sub monte in plano fuisse sitam, ubi hodierna vi- situr urbs, ex Livio disco: qui suprâ dicto lib. IIII, *Anxur*, inquit, *fuit que nunc Tarracina sunt: urbs prona in paludes. Ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit. Cir- cummissa IIII cohortes quum imminetent urbi collem cepissent, ex loco altiore, quâ nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia invasere. ad quem tumultum obstupe- facti, qui adversus Fabium urbem infimam tuebantur, locum dedere scalas admovendi. Paulo post: Opidum vetere fortunâ opulentum tres exercitus diripièrunt. At lib. V; In Volscis, inquit, depopulato agro, Anxur nequidquam oppugnatum, loco alto situm. Per summam imperitiam, ex Plinio mal: intellectu, insulam quondam fuisse Tarracinam, tradiderunt Solinus cap. VIIII & Martianus Capella lib. VI: quod suprâ ad Cir- ceiorum expositionem ostendimus. At in scopuloso illo præcipiti que arx fuit urbis, & in eâ haud dubiè templum Iovis Anxuris. Tacitus Historiar. lib. III: Tar- racinam occupavere; manibus situque magis, quàm ipsorum ingenio, tutam. Postea: Sis- dem diebus Vitellius, positus apud Feroniam castris, excidio Tarracina imminebat: clausis illic gladiatoribusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto aude- bant. Mox: Interim ad Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit. pollicitusque, si præsidium acciperet, vacuam arcem furtim traditurum, multâ nocte cohortes expeditas summis montium jugis super caput hostium sistit. inde miles ad eadem magis, quàm ad pu- gnantem, decurrit. De cætero coloniam hac olim Romanos deduxisse, præter suprâ dictam inscriptionem antiquam, Livius quoque testatur lib. VIII, in consulatu L. Aemilii Mamercini & C. Plautii Deciani: qui fuere anno urbis Romæ cccxxv: ante natum Iesum anno cccxxvi. Eodem, inquit, anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt. binâ jugera agri acceperunt. Hinc lib. xxvii: Colonos etiâ in maritimos, inquit, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusanti- bus edixere in diem certam, ut, quo qui que jure vacationem haberet, ad senatum defer- ret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Ostiensis, Alliensis, Antias, Anxurnas, Min- urnensis, Sinuessanus. Et lib. xxxvi: In comparandâ impigrè classe C. Livium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit, nam quum cogerentur in classem, tri- bunos plebis adpellarunt. ab his ad senatum rejecti sunt. senatus ita, ut ad unum consenti- rent, decrevit; Vacationem rei navalis his colonis non esse. Ostia & Fregena & Castrum novum & Pyrgi & Antium & Tarracina & Minturna & Sinuessa fuerunt, quæ cum præ- tore de vacatione certaverunt. Ergo ab Anxure opidani dicebantur ANXURNATES.*

quod

quod quum supra dicta quoque testetur inscriptio, minus probanda sunt ea Livii exemplaria, quæ habent præscripto loco *Anxures*. Municipium quoque postea factum, auctor est Tacitus Historiar. lib. 1111. *Helvidius*, inquit, *Priscus*, *regio Italiae Septimæ, Tarracina municipio, Cluvio patre*. *POR TVM* etiam heic olim fuisse, cuius hodiè que in mari conspicitur vestigium, auctor est Livius supra dicto lib. xxv, 1. *Tarracina*, inquit, *in mari, haud procul portu, angues magnitudinis mira, lascivientium piscium more exultasse*. Et Tacitus dicto Histor. lib. 111: *Excidio Tarracinae imminerebat: clausi illic gladiatoribus remigibusque*. Paulo post; *captâ urbe: Pauci gladiatorum resistentes; neque multi cecidere. ceteri ad naveis ruebant. Sex liburnica inter primum tumultum evasere: in quis præfectus classis Apollinaris, reliquas in litore captas, aut nimio ruentium onere pressas, mare hausit*. Et Iul. Capitolinus in Vita Antonini Pii inter alia eius opera publica *Tarracinensis etiam portus restitutionem commemorat*.

Cæterum Martialis versus è lib. v epigr. 1 supra citavimus istos:

*Seu placet Aenea nutrix, seu filia Solis,
Sive salutiferis candidus Anxur aquis.*

Et è lib. vi epigr. xlii:

*Etrusci nisi thermulis laveris,
Illotus morieris, Oppiane.
Nulla sic tibi blandientur undæ:
Nec fontes Aponi, rudes puellis;
Non mollis Sinuessæ, fervidique
Fluctus Passeris, aut superbus Anxur;
Non Phæbi vada, principesque Baie.*

Omnibus istis locis, quorum nonnulla supra in Venetiâ atque Etruriâ exposuimus, reliqua verò infra in Campaniâ explicabimus, *calide fuere aqua*. Ergo *TARRACINENSES* istæ quoque *AQVAE salutifera* haud dubiè eiusdem fuere naturæ. At hodiè circa Tarracinam nullæ reperiuntur aquæ calidæ; nisi quarum fontes apud ipsam urbem, quâ Fundos itur, inter viam & contiguum montem, penè extincti, odoratu tamen à transeuntibus percipiuntur. Vitruvius lib. viii cap. 111: *Etiâque inveniuntur aquæ genera mortifera, quæ, per maleficum succum terræ percurrentia, recipiunt in se vim venenatam: uti fuisse dicitur Tarracina fons, qui vocabatur Neptunius: ex quo qui biberant imprudentes, vitâ privabantur. quapropter antiqui cum obstruxisset dicuntur. NEPTUNIUS hic fons mortiferus an idem fuerit cum Martialis salutiferis aquis apud Tarracinam, perquam ambiguum est. quidque mortiferus poterant esse potentibus; balneantibus tantum salutiferus*. Livio certè eiusdem fontis *NEPTUNIAE* dicuntur *AQVAE* lib. xxxviii; ubi acta censuræ M. Porcii Catonis & L. Valerii Flacci recenset. *Opera deinde facienda ex pecuniâ in eam rem decretâ, lacus sternendos lapide detergendosque, quâ opus esset, cloacas in Aventino & in aliis partibus, quâ nondum erant, faciendas locaverunt. & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, & viam per Formianum montem*. Mons hic inter Fundos est & Formias, quod opidum nunc *Mola* dicitur: quâ hodiè quoque via Romana sitice nigro strata ad aliquot millia protenditur. Haud dubium igitur eodem regionis tractu & Neptunias istas fuisse aquas: nempe apud Tarracinam; ubi Neptunium fontem collocat Vitruvius. *Molam* autem isthanc jecit Flaccus inter mare & prædictum montem, ex cuius imis radicibus oriebantur calidarum aquarum fontes, protinus in mare effluentes. namque tam propè mons ad mare accedit, uti transverſæ tantum viæ spacium relinquatur.

LAVTULAE
locus.

Eadem angustia quum paullo longius secundum viam in adscensum usque montis protendantur, quâ Fundos versus antiquæ viæ Appiæ ingens etiam nunc tractus est; saltus hic antiquitus vocabatur *LAVTULAE*. Livius lib. vii; ubi de Romani præsidii, quod Capuz in Campaniâ locatum erat, seditione agit: *Cohors una quum haud procul Anxure esset, ad Lautulus saltu angusto inter mare ac monteis confedit; ad excipiendos, quos consul aliis atque aliis causis mittebat*. Lib. viii: *Ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. Ante eam pugnam ita dictator adfatat milites: Locis angustis deprehensi, nisi quam victoriâ patefecerimus, viam nullam habemus*. Apud Diodorum lib. xviii in eadem historiâ corruptum fuerit vocabulum *Λαυτιλας*, pro *Λαυτιλας*, si potiorem habeamus fidem Livii, quàm Diodoti exemplaribus: in quibus ut res Romanæ stri-

ctim ab-

Etiam attinguntur, sic pleraque propria gentium urbiumque nomina vitiata esse deprehenduntur. Livius iterum lib. xxii: *Eo fortè die Minucius se conjunxerat Fabio, missus ad firmandum praesidio saltum, qui super Terracinam in arctas coactus fauceis, iminet mari: ne, immunito Appia limite, Pannus pervenire in agrum Romanum posset.*

Sub ipso monte, quae Lautulis Fundos versus adscenditur, speluncae hodie videntur, apud quas olim fuit VILLA GALBAE imperatoris. Suetonius in Vita eius, cap. iiii: *Ser. Galba imperator M. Valerio Messalla, Cn. Lentulo, consulibus, natus est VIII Kalend. Ianuarii, in villa colli supposita, prope Tarracinam, sinistrorsum Fundos petentibus.*

10 Porro apud Martialem supra dicto lib. x epigram. 11. haec leguntur verba:

*Quos, Faustine, dies, qualem tibi Roma Ravennam
Abtulit! O soles! o tunicata quies!*

O nemus; o fontes, solidumque madentis arenae

Litus, & equoreis splendidus Anxur aquis;

Et non unius spectator lectulus undae:

Qui videt hinc puppeis fluminis, inde maris!

Sed nec Marcelli Pompeianumque, nec illic

Sunt triplices thermae, nec fora juncta quater;

Nec Capitolini summum penetrabile Tonantis;

Quaeque nitent caelo proxima templa suo,

20 *Dicere te lassum quoties ego credo Quirino,*

Qua tua sunt, tibi habe: qua mea redde mihi.

Ergo villam haec habuit Faustinus in litore, inter Vsfentis lavam ripam urbemque Tarracinam & mare. At nomen eius proprium fuisse idem, quod clarissimae ad Padi ostia urbi Ravennae, minimè credibile est: sed potius suspicandum, quum vocabulum eius apud Martialem obscuris literis esset perscriptum, aut temporis injuria ac longo situ exoletum; in proximam similitudinem restituisse imperitos omnis geographiae exscriptores. Quin dubium etiamnum manet, an proprium haec loci perscripserit vocabulum; an verò rem aliquam vulgarem atque communem nominaverit: quomodo etiam *dies & soles & tunicatam quietem & nemus ac fontis solidumque litus* adpellavit.

35 At apud tertium, ab Tarracinâ lapidem, quâ Romam itur, apud ipsam viam Appiam fuit FERONIAE LVCVS cum FONTE ac TEMPLO. Virgilius Aeneid. lib. vii:

Quis Iupiter Anxurus arvis

Praesidet & viridi gaudens Feronia lucò.

Horatius Satyrâ v libri primi, ubi navigationem describit, quae juxta viam Appiam fossâ fiebat à Foro Appii ad Feroniam usque fontem: ut supra recitavimus:

Ora manusque tuâ lavimus, Feronia, lymphâ.

40 *Millia tum pransi tria tepimus; atque subimus*

Impositum saxi latè candentibus Anxur.

Ad Virgilio verba sic commentatur Servius: *Circa hunc tractum Campania colebatur puer Iupiter, qui Anxuris dicebatur; & Iuno virgo, quae Feronia dicebatur. Est autem fons juxta Tarracinam. Addit hinc fabulam, credo, magis, quam rem gestam, his verbis: Non vacat, quod addidit, Viridi. nam quum aliquando huius fontis lucus fortuito arsisset incendio; & vellent incolae exinde transferre simulacra; subito revivuit. Verè ad Horatium scholia sic habent: Fanum Feroniae in tertio erat milliario à Tarracinâ. Imò verò Feronia, Iovis Anxuris uxor, ibi colebatur: quemadmodum Iupiter Anxur Tarracinae. Milliaria quidem haec perexigua sunt: ut ferè omnia olim Romani habuere circa celebriores urbes. Fons ipse Vibio inter lacus connumeratur.*

30 nimirum, quia copiosis aquis veluti in parvi stagni modum erumpit, tum aquae etiam sunt salulae & corrupti seu medicati saporis. De origine cultus huius divae Feroniae, ita scribit Dionysius Halicarnassensis lib. ii: *Εἰ δὲ τις ἔαλλοι ἑστὶ τὸ Σαβί-
νον ἐν ἰστρομαίᾳ ὀπιχωμαίᾳ λεγόμενος λόγος. ὡς Λακεδαιμονίων ἐποικησάντων αὐτοῖς, καθ' ὃν χρό-
νον ὀπιτροποῦσαν Εὐνομον, τ' ἀδελφιδεὺν, Λυκέρην. ἔφερον τὴν Σαβίρην ὄνομα. ἀχθιδίως γὰρ
ἦνας τῇ σκληρότητι τῆς νομοθεσίας, καὶ ἀεισάντας δὸτὸ τῶν ἐπέων, οἰχεδὸν τὸ ἀπείπειν ἐκ τῆς
πίστεως. ἐπέτω δὲ πλάγως πολλὰ φερομένης, δὲ χάσται τοῖς θεοῖς, (πῶρον γὰρ ἦνα ἑστειλθεῖν
αὐτῆς*

αὐτὸς ἐπιείας δῆποτε γῆς) εἰς λῶν ἀδ' ἔλθωσι πρώτῳ, ἐν αὐτῇ καλοικῆται. κατὰ χθονίαν ἢ τὴν ἰταλίαν
 πρὸς τὰ καλὰ μέρη Παρθυπία πεδία, τὸ π χωροῖον, ἐν ᾧ πρώτων ὠρμισσάτο, φερωνίας δὲ τὸ Πελα-
 γίος Φαρήσιος ὀνομάται, ἢ θεῶν ἱερὸν ἰδρυσάμενον φερωνίας, ἢ πρὸς ἄχαις ἔχεν το λῶν νῦν, ἐνὸς ἀλλὰ
 γῆ γεγάμησθαι, φερωνίας καλῶσιν. ἐκείθεν δ' ὀρμηθέντες αὐτῶν ἕνας, συνόικους πρὸς Σαβίνοις
 ἤνυσαν. Hoc est: Sed & alia in domesticis Sabinorum historiis exstat narratio. Laceda-
 moniorum scilicet eò venisse coloniam, quo tempore Lycurgus, tutor nepotis sui ex fra-
 tre Eunomi, Spartanis leges condidit: quarum severitatem perterritos quosdam, secessione à
 caeteris factâ, urbem profus deseruisse. deinde, enavigato longo maris tractu, qualiscum-
 que terra desiderio, votum diis fecisse; quocumque terrarum primùm adpellerent, id sibi fo-
 re domicilium. quumque delati essent ad Pometinos Italia campos; locum, quò primùm ad-
 pulerant, vocavisse Feroniam; quod huc illuc per mare eos ferri contigerat. eadem quoque
 exstruxisse diva Feronia, cui vota fecerant: quam nunc, unicâ literâ immutatâ, Faroniam
 adpellant. Horum quosdam ex eo loco profectos, sedes cum Sabinis conjunxisse. Quum
 nusquam apud Latinos auctores nomen id per a scriptum reperitur Faronia; sed
 ubique per e longum; ut supra vidimus in Virgilio Horatiique versibus: omnino ego
 mihi persvadeo, Dionysium scripsisse φερωνίας. Quod autem ait, δὲ τὸ Φέρην δὲ τὸ
 πλάγος, id est, à ferendo per mare, dictam fuisse Græcis φερωνίας, id nescio quam
 probâ fide compertum habuerit; quando in Etruriâ quoque, non modò proximâ
 apud Tiberis ripam, sed & ultimâ inter Lissas & Macram, Feronia dea culta fue-
 rit; ut in eius regionis descriptione adnotavimus. Ipse Dionysius lib. III, de illo
 loquens templo Feroniæ, quod haud ita procul Româ in Tiberis ripâ erat situm:
 Ἱερὸν ἐστὶ κοινὴν πρῶτον ὑπὸ Σαβίνοιον πρὸς ἑλαινῶν, ἄχον ἐν πρὸς πάντων θεῶν φερωνίας ὀνομαζομένης.
 λῶν οἱ μὲν φερωνίας εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώσσαι, οἱ μὲν Ἀθηναίους, οἱ δὲ Φιλοσίφανον οἱ δὲ φερωνίας
 ἢ καλῶσιν. Hoc est: Fanum est, quod Sabinis aequè ac Latinis summâ religione colitur,
 sacrum dea Feronia: quam Græci in suam linguam vertentes, alii Ἀθηναίους, alii Φιλοσί-
 φανον, quidam φερωνίας dicunt. Id est: Florigeram, Sarris gaudentem, & Proserpinam.
 Longè aliam numinis pariter ac nominis originem prodidit M. Varro. Apud Vir-
 giliū Aeneid. lib. VIII sic ait Euander:

Qualis eram, quum primam aciem Præneste sub ipsâ
 Stravi: scutorumque incendi victor acervos:
 Et regem hac Herilum dextrâ sub Tartara misi;
 Nascenti cui treis animas Feronia mater,
 (Horrendum dictu) dederat.

Ad hæc ita Servius: Feronia mater. Nympha Campania: quam etiam supra diximus. Hæc
 etiam libertorum dea est: in cuius templo raso capite pileum accipiebant. In huius templo
 Tarracina sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: Benemeriti servi sedant;
 surgant liberi. Quam [malim, Marcus] Varro libertatis deam dicit Feroniam; quasi Fi-
 doniam. Meminere præterea huius loci Plinius atque Tacitus, quorum hic supra
 dicto Historiar. lib. III, Iisdem, inquit, diebus L. Vitellius, positus ad Feroniam castris,
 excidio Tarracina imminabat. Plinius lib. II. cap. LV: In Italiâ inter Tarracinam &
 ad eam Feronia turres belli temporibus desistere fieri; nullâ earum non fulmine dirutâ. Interiit
 haud dubiè cognomentum belli, cuius temporibus desierint fieri: vel Hannibali-
 ci, vel Marfici: vel alius cuiuspiam.

Atque hæc omne Volscum litus ab Antio ad Tarracinam usque expositum
 est. Mediterranea eiusdem gentis antequam dicantur, insulæ litori objacentes in-
 dicandæ erunt. De his ita Mela lib. II cap. VII: At Pithecusâ, Leucothea, Aenaria,
 Sinonia, Caprea, Prochyta, Pontia, Pandataria, Phyttonia, Palmaria, Italico lateri [ma-
 lim, litori] citra Tiberina ostia objacent. Et adverso litore incedens Plinius, lib. III
 cap. V: Ultra Tiberina ostia in Antiano Astura: mox Palmaria, Sinonia, & adversum
 Formias Pontia. in Puteolano autem sinu Pandataria. Plinii epitomator Martianus Ca-
 pella lib. VI: Ultra Tiberina ostia, in Antiano Palmaria, Sinonia; & in Firmiano Pon-
 tia, Pandataria, Prochyta, Aenaria: Has equidem insulas auctores isti pariter omnes
 parum curatè collegerunt, minusque rectè suis quamque adscripserunt litoribus;
 ut in reliquo huius operis contextu videbimus. Ex universis tres Volscæ objacent
 litori; ac maximè Circeio promontorio urbiq; Tarracinæ: Palmaria scilicet, Pon-
 tia, & Sinonia. PALMARIA vulgò hodiè vocatur Palmaruola; omnium maximè
 versùs occidentem posita. SINONIA est vulgò Sanone; in orientem versùs Caietam
 sita.

